

(ХОДА, ф.р. – 6452, оп. 2, од. зб. 86 -90). Ця п'ятитомна справа носила гучну назву „Горе-герої”. Про благородство і жорстокість чекістів свідчить записка студента-першокурсника Харківського ІНО Миколи Безуглого, який слідчому Дрибчинському в 1930 р. писав: „Для мене ж, який другий рік не бачив волі, ця камера те ж, що і воля... Мене вже достатньо лякали. Мене били до втрати свідомості, відливали водою і знову били, тримали на стільці 5 діб без сну, водили вночі в погріб інсценувати розстріл і т.д. У результаті у мене порок серця і сивина в голові. Сивина у 18 років! Ви успішніше катуєте мене морально, ніж фізично, а я другому надаю перевагу над першим.

Мені дуже часто здається, що все це життя – не більше, не менше, як жахливий сон” (ХОДА, ф.р. – 6452, оп. 2, од. зб., 86, арк.131).

Чи є хоча б у єдиного вихованця закладів А.С.Макаренка такі спогади? Ми привели лише єдиний приклад, а їх у п'ятитомній справі – 26. Вважаємо за доцільне докторам – антимакаренківцям, що звинувачують А.С.Макаренка у сталінізмі, ознайомитись хоча б з однією справою ГПУ НКВД.

На захист Макаренка виступили також педагоги-практики. „Обыденные метаморфозы” (У. Славнова): „От какого наследия отказываемся” (А.Новиков) (Уч. газ. – 1990. – №7. – февраль), М.Я.Вислоух, учитель, учень Карабанова Житомирської області, В.П.Денисенко – Полтавська область, О. Х.Коноваленко Херсонської області, А.І.Рудько, ветеран педагогічної праці, м.Харків, М.П.Стаднійчук з Вінницької області, А.Г.Тертиця – Запорізька область, А.Т.Хорошун, ветеран педагогічної праці, м.Кременчук, В.Ф.Чудновець, Ворошиловградська область та багато інших. (Див.: Рад. освіта. – 1990. – №28. – 10 квітня).

„Захистити Макаренка!” під такою рубрикою академік **М.Д.Ярмаченко** організував на сторінках педагогічної преси рішучу відсіч фальсифікаційним нападкам проти видатного педагога. „І захищати, і осмислювати” – стало провідним девізом кульмінаційного етапу розвитку макаренкознавства в Україні і за рубежом. Під цією рубрикою рясніли сторінки педагогічних газет. Пропонуємо окремі міркування педагогів цього періоду: „Не стану закликати Ю.Азарова ще раз серйозно прочитати твори А.С.Макаренка, оскільки він упереджено поставився до його вчення. У процесі такого читання не можна не помітити, скільки уваги приділяє Антон Семенович проектуванню особистості, колективу, індивідуальним особливостям, взаєминам педагогів і дітей.

Ю.Азаров знає, як важко впроваджуються ідеї і досвід А.С.Макаренка, і скористався цим. Щоб нажити собі капітал, він сам вдається до старих сталінських методів фальсифікації, вульгаризації,

обману, підтасовування фактів!” (В.Пилипенко, доцент Ворошиловградського педінституту імені Т.Г.Шевченка.)

„Якби серед нас, учителів, було більше таких, як Макаренко, то зі шкіл не виходили б духовно бідні випускники, а з училищ і вузів – посередні фахівці, оскільки Антон Семенович із бездоглядних робив людей і він не йшов манівцями, не хитрував, його мало хто підтримував. Але він витримав. Макаренка захищати не треба, він сам себе захистив навіки!” (Романченко, ветеран педагогічної праці Полтавської області).

„Усі аргументи Ю.Азарова відкидаємо і заявляємо, що так тлумачити наукові основи Макаренка може лише зла людина”. Від імені ради ветеранів педагогічної праці Л.Компанієць Дніпропетровської області.

„Працюючи з неповнолітніми правопорушниками, А.С.Макаренко шукав у кожного з них іскру позитивного, на що можна було опертися, аби витягти юнака чи дівчину з прірви, поставити на правильний шлях. Сотні його вихованців вдячні йому за це.

Дивує, що орган ЦК ВЛКСМ „Комсомольская правда” заради дешевої сенсації стала на шлях безпідставного звинувачення видатного радянського педагога” (В.Корж, ветеран педагогічної праці Ворошиловградської області). („Захистити Макаренка!” – Радянська освіта. – 1990. – 17 листопада).

Особливо різку відсіч фальсифікаторові дали представники педагогічної науки, макаренківці-дослідники вітчизняної і зарубіжної педагогіки. Це академік **М.Д.Ярмаченко** (Рад. освіта. – 1989. – №7. – 17 листопада; 1990. – №28. – 10 квітня), **Г.Хілліг**, доктор філософії, керівник лабораторії „Макаренко-реферат” при Марбурзькому університеті в Німеччині, **В.Кумарін**, доктор педагогічних наук, професор, **Б.Волков**, оглядач відділу науки і вузів „Учительской газеты” (Учит. газета. – 1990. – №3. – январь.) – „Сталинские грехи Макаренко” (Г.Хиллиг); „Пятна на солнце” (В.Кумарин); „Пора двойного. Бытия” (Б.Волков); „Хілліг розповідає...” (Рад. освіта. – 1990. – №28. – 10 квітня) та багато інших прихильників видатного педагога.

„*Вважаємо, „Комсомольская правда” правильно вчинила, опублікувавши главу із книги Юрія Азарова „Не поднятсь тебе, старик”. Письменник звертається до читачів з пропозицією перечитати Макаренка.*

Із задоволенням відповідаєм: безумовно перечитаємо і будемо перечитувати. І не тільки перечитувати, а й перевидавати. Перечитаємо насамперед для того, щоб, опираючись на істинні думки Антона Семеновича, вистраждані ним, перевірені життям його висновки, заперечити положення, висловлені Азаровим.

Насамперед вважаємо глибоко помилковими тлумачення, що Макаренко „розвинув ідеї сталінської теорії...” Усією своєю педагогічною і літературною творчістю А.Макаренко стверджував цінність людської особистості. Винятково бережно ставився він до індивідуальності, неодноразово вказував на те, що кожна людина неповторна, своєрідна, і тому недоречно було написати, що „він виховував вузьку серію людських типів”. Будь-яку спробу „ігнорувати людську різноманітність” Антон Семенович називав неймовірним верхоглядством.

Підкреслюючи величезну виховну роль правильно організованого колективу, Антон Семенович неодноразово застерігав педагогів від протиставлення колективного виховання індивідуальному. У статтях, у романах „Педагогічна поема” і „Прапори на бацях” є чудові зразки творчого індивідуального підходу – різноманітні виховні прийоми в залежності від характеру особистості, від його особливостей.

Пройнятий гуманною любов'ю до дітей, А.С.Макаренко вірив, що в душі будь-якого підлітка криється почуття людської гідності, честі, совісті – ця віра не обманювала Макаренка й творила чудеса.

Антон Семенович не лише не відштовхує, як стверджує Ю.Азаров, ідеал всебічно й гармонійно розвиненої людини, а усіма силами прагне втілити його в дійсності. Він добивався, щоб усі його вихованці були освіченими, культурними, всебічно розвиненими людьми.

Ніколи не забувайте аксіоми: прагнення до краси, міцно закладене в кожній людині – найкращий важіль, який може повернути людину до культури, писав Макаренко. Красою він лікував душі озлоблених голодом, розрухою, сирітством, злодійством, розгулом безпритульних, які стали на шлях злочину. Чи не милосердність це – нести до них книги, читати з дітьми вголос, захоплювати музикою, створивши свій хор, свій чудовий оркестр, мати власну ложу в Харківському драматичному театрі та організовувати свій дитячий театр, до постановок у якому прилучались кращі актори Харкова.

Вищою мірою несправедливим і необґрунтованим нам видається висновок, якого доходить Юрій Азаров, вважаючи, що Макаренко, хоча і „природжений педагог (від бога), а став служити злим силам”. Злим? Макаренко трьом тисячам обездолених дітей і підлітків забезпечив життя в труді, навчанні, в духовному розвитку, кожному вихованцеві допоміг знайти своє місце в житті...” – це фрагменти зі статті „Взрив по Азарову” Г.Паперної (кандидат педагогічних наук) та Ю. Львової (кандидат педагогічних наук, учителька-методист зі Львова). (Учительська газета. – 1990. – №7. – февраль. – С.4).

Як завжди, логічно обґрунтовано в суперечку включається львівський дослідник спадщини А.С.Макаренка **Ф.І.Науменко**.

Пропонуємо фрагменти з його відкритого неопублікованого листа Ф.І.Назаренку, колишньому вихованцю колонії ім. М. Горького „**Чи застарів Макаренко?**”

Згідно з висновком Ю.Азарова – макаренківщина, тобто система виховання Макаренка – це сталінізм у педагогіці. Сталінщина з її командно-адміністративним соціалізмом повільно, але відходить у минуле. Чи означає це заперечення системи Макаренка? Звичайно, ні. Макаренко був і залишається провідним педагогом. Він витримав не одну атаку в минулому. Навіть помер у період сталінщини невизнаним педагогом. У наші дні він зі своєю системою виховання так само актуальний, як і в 20-і роки, оскільки вона не має нічого спільного із сталінщиною. Будь-яка суспільно-політична криза насамперед хворобливо відбивається на дітях. У дитячих будинках країни нині виховується мільйон дітей і підлітків. Війна чи стихійна біда їх осиротила? Ні! Переважна більшість із них мають батьків, які позбавлені батьківських прав. Тобто це не результат стихійних бід, а результат люмперизації, моральної деградації окремих груп населення країни, явище кризове, і сталінщини, і застою. Результатом цього ж явища є й таке: щорічно в країні з'являється на світ півмільйона немовлят, які не знають свого батька. Це безбатьківство буде поповнювати дитячі будинки. Злочинність і наркоманія серед неповнолітніх поширені в спеціальних профтехучилищах і колоніях для неповнолітніх правопорушників. У світлі наведеного виникає запитання: чи потрібні нам справжні педагоги-сподвижники для виховання і перевиховання не лише переліченої вище категорії дітей, але й шкільної молоді, молоді такого типу, як у колонії Макаренка. Це, виявляється, просто невігдно, бездумно. За тлумаченням письменника Ю.Азарова, Макаренко з його макаренківщиною є яскравим відображенням сталінщини в педагогіці, не просто застаріле минуле, а виказує дефіцит педагогічної культури. Її слід викинути за борт. Так що ж, можливо, йому на зміну запросимо добродійну Матір Терезу на допомогу! Але Макаренко-педагог також творив добро. Чому відмовляємося від його послуг? Ю. Азарова рецепт – це анархізм у педагогіці. Вважаю, що будь-яка тверезо мисляча людина не погодиться з тією вкрай анархічною концепцією, яку пропонує письменник Ю.Азаров. Азаров з його анархізмом, викладеним на сторінках „Комсомольской правды” 20 жовтня 1989 року, дивний у роки перебудови... Постараємося в цьому переконати читача, особливо недосвідченого. Вкрай помилкова оцінка педагогічної спадщини Макаренка шкідлива тим, що може здійснити демобілізуючий вплив на педагогів. Уважно вчитась в антимакаренківський виступ Ю.Азарова.

Хронологія проти Ю.Азарова

У міркуваннях Ю.Азарова відсутня логіка, зате наклепів хоч відбавляй. Ю.Азаров безапеляційно стверджує: „макаренківщина” – це система виховання педагога реформатора, це сталінщина в педагогіці. Але чи це так у дійсності? Загальновідомо, „сталінщина” у всій її багатогранності і вкрай жорстоких проявах у житті країни склалась у тридцяті і наступні роки. А система виховання А.С.Макаренка з’явилась уже на самому початку двадцятих років. Це ж добре відомо. (Заявление в Центральный институт организаторов народного образования. Опыт образовательной работы в Полтавской трудовой колонии им. М.Горького. Опубликовано: А.С.Макаренко. Педагогические сочинения в восьми томах. – Т.1. – С. 8-11, 18-21). У ці роки, пригадаймо, країна ще жила під ідейним і організаційним впливом В.І.Леніна. А про Сталіна, а тим більше про сталінщину, на той час не було й чутно. То невже А.С.Макаренко з його гуманною системою виховання став предтечею політичної сталінщини? Абсурдне твердження доктора педнаук Ю.Азарова. Де логіка в азарівських висновках?! Хронологія подій рішуче суперечить позиціям Ю.Азарова. У своїй основі ця система збереглася без принципів змін до 1935 р., тобто до звільнення Макаренка з комуни під тиском його останнього начальника В.С.Бермана.

Ці спостереження спростовують розмірковування Ю.Азарова, що з’явилось раніше, курка чи яйце, тобто макаренківщина чи сталінізм.

Чи допомогла Ю.Азарову Н.К.Крупська у цих пошуках? Прагнучи бути переконливим у своїх облудних тлумаченнях, Ю.Азаров закликав собі на допомогу авторитет Н.К.Крупської, виявляючи при цьому елементарну наукову необізнаність. Так, дійсно, Н.К.Крупська, виступаючи на 8 з’їзді ВЛКСМ на початку травня 1928 року, вкрай несхвально відгукнулася про систему виховання, прийняту в колонії ім. Горького, назвавши її „аракчєєвською”, „палочною”. Така вкрай негативна оцінка з боку Н.К.Крупської пояснюється тим, що вона із системою виховання А.С.Макаренка познайомилась з інших рук, прочитавши статтю М.Ф.Остроманецької в ж. „Народный учитель”. – 1928 р. – №1-2. Але, якщо письменнику це можна простити, то доктору педагогічних наук Ю.Азарову не прощається незнання того, що Н.К.Крупська пізніше змінила своє ставлення до системи виховання А.С.Макаренка. Вона наполегливо рекомендувала, розв’язуючи питання трудового виховання в дитячих будинках, розв’язувати так, як це й розв’язував А.С.Макаренко (Крупская Н.К. Собрание сочинений в шести томах. – Том 6. – М. – С.224). Виявляється, ґрунтовно познайомившись із системою виховання, яка склалась під керівництвом А.С.Макаренка в колонії ім. Горького,

Н.К.Крупська вже не лише відмовилася розглядати її в якості авторитарної, а рекомендувала її використовувати. А це авторитетне визнання Н.К. Крупської дає нам підставу стверджувати, що педагогіка „паралельного впливу”, автором якої є Макаренко, не має нічого спільного зі сталінізмом.

Чи вірив Макаренко у можливість побудови гуманного, демократичного соціалізму?

А.С.Макаренкові приписували недовіру до можливості побудови соціалізму. Але чи так це? І в який соціалізм він вірив, а який засуджував? Для Ю.Азарова Макаренко сталінець. Ми категорично стверджуємо: Макаренко вірив у можливість соціалізму, але гуманного, демократичного, був супротивником адміністративно-командного. У методичному плані його педагогіки „паралельного впливу” він опирається на гуманний, демократичний соціалізм, а не на адміністративно-командне, сталінське уявлення про соціалізм. Слід визнати, в А.С.Макаренка ми дуже рідко зустрічаємося з міркуваннями про соціалізм. Вони особливо не займали його уваги. Але він це питання не обійшов своєю увагою повністю. Перш ніж торкнутися цього питання, слід зважити на таке: порівнювати, хто значущіший: Песталоцці, Корчак, Шацький чи Макаренко – некоректно з боку письменника Азарова. Кожен із них, Песталоцці, Шацький, Макаренко зумів зайняти місце, гідне справжньої людини, місце в душі веління часу, кожен із них людина своєї епохи.

Тепер повернемося до теми про соціалізм. Макаренко вірив у можливість побудови соціалізму, але з „людським обличчям”, був рішучим супротивником свавільного, волюнтаристичного оперування масами народу в душі утопії, що мало місце у процесі побудови адміністративно-командного соціалістичного суспільства. Свої думки щодо цього Макаренко висловив ще восени 1922 року: „Вважаю соціалізм можливим у найпрекрасніших формах людського співжиття, але вважаю, що, доки під соціалізмом не підведений міцний фундамент психології, особливо психології колективної, наукова розробка соціалістичних форм неможлива, **а без наукового обґрунтування неможливий досконалий соціалізм**” (виділено Науменком) (Ж. „Исторический архив”. – 1961. – №21. – С.229). Упорядники восьмитомника „Педагогічних творів” А.С.Макаренка цей абзац пропустили, розцінюючи як невіру видатного педагога в соціалізм.

Необхідні умови побудови досконалого соціалізму. (Інформація дає можливість дійти висновку, що А.С.Макаренко за ідейними переконаннями був соціалістом).

У листі до М.Горького 1926 р. Макаренко напередодні „масової колективізації” писав: „потрібно визнати загальну невдачу колективних господарств”.

„Оскільки комуни й артілі починають роботу завжди урочисто, з повним інвентарем і завжди з кредитом, дуже швидко починають тріцати, а потім лопаються з великим чи маленьким скандалом. Їх гублять, з одного боку, відсутність колективних і особистих інтересів, з другого – відсутність нових організаційних форм господарювання (виділено Науменком). Колективне господарство, що так легко розв’язується економістами, повністю не досліджено психологічно. Досить легковажно думати (виділено Науменком), що варто у розпорядження 200 людей передати тисячі десятин, як справа зразу стане на рейки і залишиться тільки радіти” (наведений уривок із листа А.С.Макаренка до М.Горького упорядники восьмитомника його „Педагогічних творів”, через кон’юнктурні міркування опустили. Не без докору Макаренко продовжує: „**Потрібно визнати загальну невдачу колективних господарств** (виділено Науменком), **які організовані в адміністративному порядку.** Ці погляди Макаренка про соціалізм не мають нічого спільного із сталінізмом. Масовій примусовій сталінській колективізації була супутником політика насильства, знищення куркулів і підкуркулників, найбільш виробничих частин села. Продуктивність колгоспів, створених примусово, зразу катастрофічно впала.

Виникає питання, чому А.С.Макаренко, навіть під час листування з М.Горьким, не залишає поза своєю увагою господарські питання, частково питання колективізації ще в період передісторії оталінщини.

Ми це пояснюємо тією обставиною, що це не відповідало його власному баченню соціалізму, це по-перше, а по-друге, розуміючи нове становище людини в умовах соціалізму, Макаренко, як педагог, дійшов висновку: виховання повинно відповідати вимогам часу. У його розумінні це означає, що „потрібно виховувати психологію колективізму”, а ще підготувати добровільне бажання будувати „досконалий” соціалізм. Ці думки були висловлені в промові В.І.Леніна на Третньому з’їзді комсомолу в 1920 році. Макаренко був глибоко переконаний, що потрібно було готувати психологічно „охочих працювати в сільському господарстві і промисловості” в умовах „досконалого” соціалізму, а не примусово, тобто на правах кріпаків та рабів. Під кутом свого бачення соціалізму дійсно А.С.Макаренко готував „охочих”, спроможних працювати і жити в умовах гуманного соціалізму. Для нього це означало – готувати колективістів, тобто людей, спроможних поєднувати суспільні інтереси з особистими, а у випадку необхідності ставити суспільні інтереси вище. Це відповідало й відповідає сучасним нормам загальнолюдської моралі, тобто за своєю сутністю пронизаної загальнолюдським. **Це основа милосердності, а не подаяння** (виділено нами). Ці думки

А.С.Макаренка звучать нині актуально, у процесі оновлення соціалізму, якщо не можна насильно будувати соціалізм, то не можна насильно готувати його будівників, такого висновку доходить видатний педагог. Але це нічого не має спільного із сталінізмом.

Як педагога, Макаренка глибоко цікавили соціалістична реальність, суспільно-педагогічні питання, що народжувалися, формувалися, супроводжувалися конфліктами (Самоутвердження или конфронтация. Марбург, 1987. – С. 6-7).

Так, Макаренко – людина часу, епохи не азарівської, заперечувати це несправедливо. Повторюючись, скажемо: із усього нами наведеного напрошується висновок, що система виховання А.С.Макаренка у своїй основі, що склалася в 1920-1923 роках, методично опирається на починання гуманного соціалізму, а не авторитаризму, сталінізму. Його 15-літня педагогічна діяльність від початку до кінця пронизана справжнім гуманізмом...” (Відкритий лист І.Ф.Науменка. Індивідуальний архів М.Окси).

„Вважаю неприпустимою вигадкою порівняння Макаренка зі Сталіним, – висловлюється на сторінках освітянської газети в цей період директор НДІ педагогіки УРСР, академік **М.Д.Ярмаченко**. Справа полягає в тому, що їх підходи до виховання діаметрально протилежні. Макаренківську систему характеризує глибокий, справжній демократизм, послідовне і високогуманне самоврядування, велика людяність і чуйність міжособистісних стосунків. Його педагогіка випередила свою епоху на багато десятиліть, а тому й не дивно, що і колонія імені Горького, і комуна імені Дзержинського після того, як її залишив Антон Семенович, досить швидко припиняли своє існування. Вони не знаходили сприятливого ґрунту в сталінській системі виховання. Фактично, вони були чужорідним тілом для неї”.

У бурхливий період переоцінки прагне зірвати з імені А.С.Макаренка „ярлик сталініста” завідувач кафедри психології Полтавського педінституту **В.Ф.Моргун** (Володимир Моргун. Ярлик сталініста до нього? Кошунство! // Освіта. – 1993. – 25 травня. – С.6). Він відстоює ту точку зору, що не всі цінності нашої близької історії мають бути зруйновані (статті: Моргун В.Ф. А.С.Макаренко і психологія особистості // Вопросы психологи. – 1988. – №4. – С. 121-128; Копець Л.В., Моргун В.Ф., Пельтік О.М. Багатомірність розвитку колективу та особистості у спадщині А.С.Макаренка // Психологія / За ред. Л.М.Проколієнко. – К. – 1988. – Вип. 30. – С. 31-38). Він зосередив увагу на тому, **що у підході до вивчення творчості Макаренка ми ще й досі не оцінили і не впровадили ні демократизму його системи, ні самоокупності, на основі чого ґрунтується діяльність навчально-виховних закладів (тим більше в умовах переходу до**

ринку!), ні „мажору” взаємоповаги і вимогливості у стосунках між старшими (вихователями) і молодшими (вихованцями) членами єдиного (соборного) колективу (виділено нами).

На захист Макаренка виступили представники зарубіжної педагогіки. Звернемося до статті доктора філософських наук, професора університету в Ерлангені (ФРН) Вольфгана Зюнкеля. „В Ерлангені вивчають Макаренка”. Свої докази вчений аргументує у формі риторичних запитань. Окремі фрагменти зі статті:

* **Запитання.** Але ж Макаренко перебував в опозиції до офіційної педагогіки, творців якої він уїдливо називав „Олімпом”. За що ж його підтримував сталінський режим? Чи не свідчить цей факт про спорідненість педагогіки Макаренка зі сталінським тоталітаризмом? І чи не про це свідчать компліменти Макаренка на адресу Сталіна і його поплічників?

* **Відповідь.** Гіпотеза про визнання Макаренка сталінським режимом здається мені сумнівною. Навіть після того, як автора „Педагогічної поеми” було прийнято до Спілки радянських письменників, нападки на нього з боку „олімпійців” не лише не припинялись, а стали ще зловіснішими. „Педагогічну поему” кваліфікували як художній твір, спрямований проти радянського виховання (Бочкарев М. Антипедагогическая поэма // Книга и пролетарская революция. – 1935. – №3. – С. 10), як фундамент, на якому базуються спотворення в шкільній практиці (Пиокровский. В защиту педагогики // Средняя школа, 1936. – №8. – С. 40). Про „Книгу для батьків” писали, що вона дає шкідливі для виховання дітей поради. (Стороженко Я. Вредные советы родителям о воспитании детей // Советская педагогика. – 1938. – №3). На книгу „Прапори на баштах” було написано пародії під назвою „Детки в сиропе”, „Фрагменты медового ромаса”. Їх було опубліковано в журналі „Литературный современник” (1938. – №2. – С.226-227) (Советская педагогика. – 1990. – №4. – С. 131-137).

Подібний аналіз можна було б і ще продовжувати, але, мабуть, достатньо і цього, аби з’ясувати проблеми щодо соціальних поглядів А.С.Макаренка, навколо яких точилися досить серйозні суперечки у процесі цього періоду розвитку макаренкознавства. Об’єктивне розв’язання їх потрібне і нині, оскільки від соціального ґрунту педагога залежать і його педагогічні погляди, стиль його руху до істини.

На установчій конференції в Полтаві Головою Міжнародної Асоціації макаренкознавців було обрано директора НДІ педагогіки УРСР академіка АПН СРСР М.Д.Ярмаченка. У 1993 р. Відзначено 105 років з дня народження А.С.Макаренка.

6.2. Перечитуємо Макаренка

Макаренка захистили, не дали можливості затаврувати, зганьбити, знищити. На певний період суперечки припинились. І не тому, що всі і макаренківці, і його супротивники дійшли єдиної думки, а головне через те, як здавалося, до сторінок його спадщини перестали торкатися, дали їм спокій. Цей фрагмент в історії макаренківського руху можна назвати **„педагогічним компромісом”**, а компроміс, як відомо, – це згода, що приховує в собі двобічну вигоду, для реалізації якої потрібна пауза – передишка. Пауза виявилася затяжною, але вона має свій ефект. Це період перечитування Макаренка, переосмислення, відкриття нових сторінок у його педагогічній діяльності, тобто розпочався рух, у контексті якого – **прагнення відкрити нового Макаренка**. Його спадщина випередила історію. Доречно згадати міркування **Б.Бім-Бада**: „Мені здається, наше макаренкознавство – разом зі всією педагогічною наукою – у майбутньому, не знаю, чи швидко, відкриє нового, невідомого Макаренка. Чому невідомого? Тому, що **тільки зараз ми, накінець, зрозуміли, що нам необхідні не просто знання, а осмислення системи Антона Семеновича, яка існує уже стільки років. А значить, критичне, діалектичне вивчення законів, за якими система Макаренка жила і розвивалася**” (виділено нами) (В.Кумарин, Б.Бім-Бад. Два мнения об отношении к наследию // Профессионально-техническое образование. – 1988. – №3. – С. 8-10). **„Читайте Макаренка!”** – закликає нас вступна стаття до цього журналу, відповідно обґрунтовуючи потребу: *доля Макаренка, його педагогіки, на перший погляд, повністю відбулася, як і визнання (правда, посмертне), рекомендації до вивчення і використання розроблені. Але офіційно „насаджуваний”, „впроваджуваний”, „обов’язковий” у роки, коли багато робилось у наказовому порядку, Макаренко виявився приреченим на почитування, а не на прочитування.*

Поета в педагогіці примудрилися перетворити в похмурого педанта, який проголошує банальні істини. Пристрасного прихильника суперечок прирекли на апіорну безсумнівність сказаного. Енергію сумнівів і пошуку він перетворив в енергію творчості, зробив прорив у педагогіку майбутнього. Але зроблене ним відгородили музейним шнуром: не підходити, не чіпати, не сумніватися, не думати. У такий спосіб відбувалося поступове відгородження Макаренка від турбот сьогодення.

Немає конкретних винуватців того, що відбулось, і не з одним Макаренком трапилося подібне. У результаті виявилось, що спадщина великого педагога оточена високою стіною шанобливості, безпеля-

ційного підкорення, що не будь-хто ризикне використати її для користування ні у свята, ні щоденно. Але Макаренко писав і для нас з вами. Він не висловлював, а думав. Він щедро ділився знайденим, не приховуючи сумнівів, щиро був переконаний, що досягти майстерності у своїй справі може будь-хто. Як це зробити? Читайте Макаренка! І не тому, що завтра семінар чи екзамен, чи доповідь на методоб'єднанні, чи тому, що велено „зверху”. Читайте тому, що він ваш вірний помічник. Не бійтеся його величі. Він не командор, він живий, хоча його немає серед нас. І ще тому читайте, що він, при всій своїй відвертості, залишається все-таки загадкою, таємницею, у яку завжди хочеться проникнути. Ніби все зрозуміло: вирізнена методологія, дійшли висновків. І все-таки – як йому стільки вдалось. І як удалося! Людина невеликого зросту і далеко не атлетичного складу була кумиром здоровенних і сильних хлопців. З великим носом, близькозорий – для дівчат був ідеалом істинного чоловіка. Хіба немає в цьому загадки? Хіба немає бажання досягнути її, незалежно від ювілейних урочистостей?

І ще одна загадка. У чому причина незвичайної популярності педагогіки Макаренка за рубезом? Що вони шукають і знаходять у його системі? Довгі роки ми були переконані, що знайдене Макаренко може бути прищеплене тільки на нашому рідному ґрунті, і помилилися.

„Спасибі за можливість, яка представлена нам, молодим шведським комуністам, відвідати музей Макаренка. Спадщина, яку залишив він нащадкам, допомагає так само і нам у нашій роботі з дітьми і молоддю”. Таких записів у книзі відгуків музею А.С.Макаренка чимало. „Відвідування музею Макаренка було найкращим і найважливішим у цей зимовий приїзд у Москву. Я завжди вивчала Макаренка і вважала, що він зробив з мене педагога. Читаючи і перечитуючи Макаренка, я відкривала його. Ваш музей представляє його живим. Я дуже надіюся, що американські вчителі відкриють і оцінять його як просвітителя і вихователя.

Ваша Марбела Сондерс, Лос – Анжелес, США, Каліфорнія”.

Пізніше в музей прийшов лист від автора цього запису. Вона ділилася радістю: накінець, реалізувала своє бажання, і тепер у Каліфорнії є клуб американських учителів, послідовників Макаренка. Великого педагога вважають своїм учителем у США, Японії, Китаї, ФРН та інших країнах. На 15 мовах у 104 країнах світу видані праці Макаренка. Тільки в НДР „Педагогічна поема” вийшла п'ятдесятим виданням. І це вже обмін досвідом, що в свою чергу спонукає до дії. Ну, а ми?

„...Пройде ювілей, відчитаємося, як той студент, що одержав „п'ятірку” з педагогіки, не відкривши жодної книги Макаренка, і

повернемося до своїх справ? Значить, і без Макаренка можна бути педагогом? Можна. Але тоді знову років через п'ятдесят повернемося до того ж і знову станемо „відкривати” і дивуватися: самоуправління, госпрозрахунок, демократія. Але це ж уже все було у Макаренка й має бути в нашій роботі. Давайте не уподібнюватися велосипеду, який крутить педалі, але нікуди не просувається, тому що велосипед намертво закріплений у спортзалі. Макаренко нам залишив дивовижну спадщину. І потрібно не на відсотки з капіталу існувати, а примножувати наше національне педагогічне багатство. Вивчивши – використовувати і неодмінно розвивати, додавати, рухаючись уперед”. Рядки статті „Без Макаренка?” (Професійно-технічне образование. – 1988. – №3. – С. 3-4).

Сьогодні, як ніколи, звучить заклик: „Відкрийте Макаренка! Відкрийте його для себе, для інших педагогів, для батьків, для дітей. Ніхто не програє, ніхто не залишиться байдужим, тримаючи в своїх руках чудове джерело педагогічних знань.”

Як знак глибокої підтримки педагога став вихід у світ книги „С любовью и тревогой” (сост. вступ. статті, прим. А.К.Романовського, А.Т.Губко. – К.: Изд-во ІСХА, 1989). „Пригадаємо, – звертаються автори вступної статті, – в якій час жив А.С.Макаренко, відстоював свої погляди і переконання. Він досяг вершин педагогічної майстерності до середини 30-х років. У цей період на всю людинувбивчу силу діяв репресивний апарат сталінщини. І в пресі, і в усіх виступах проголошувалася хвала „вождю народів” – Сталіну. Людина вразлива, чуйна, відверта, Макаренко, як і багато інших, не міг повірити, що сталінське оточення здійснювало злочини проти власного народу. Сам він у всьому, що стосувалося принципів виховання підростаючого покоління, завжди стояв на гуманістичних позиціях, незважаючи на ярлики і наклепи, яких не шкодували для нього супротивники. **Нові дослідження педагогів розкривають нові сторінки педагогічної спадщини А.С.Макаренка.** Вони ще об'єктивніше захищають його не лише від фальсифікацій, а й від суперечливого ставлення, що виникло в нових соціально-економічних умовах. Вирізнені нові архівні документи засвідчують про те, що свою систему виховання А.С.Макаренко протягом багатьох років відстоював у боротьбі зі своїми супротивниками із табору „демонської педагогіки” та педагогічного Олімпу. Його систему називали „нерадянською”, буржуазною (Центр. Держ. архів літератури і мистецтва АН СРСР – ЦДАЛП, фонд. №332, опис 4, єд. сх. 146), „аракчєєвською” (Комсомольская правда. – 1928. – №113). Його самого відображали у спотвореній карикатурі „Чемпіон хуліганства” (Комуніст. – Харків. – 1928. – №158).

Систематизує окремі дослідження, нові сторінки із життя і діяльності А.С.Макаренка, які відмежовують його від наклепницького світу і сприяють реальному сприйняттю істинності педагогічних поглядів А.С.Макаренка, **В.Ф.Моргун**, нині професор, нагороджений нагрудним знаком „А.С.Макаренко”.

„...Три іпостасі А.С.Макаренка: соціаліст, демократ, сталініст.
Де істина?

Саме ці питання намагається розкрити зацікавлений психолог із Полтавського педінституту (нині педуніверситет ім.Короленка).

Із спогадів брата А.С.Макаренка постає перед нами як найерудованіша людина (із тих, кого знав Віталій): „Скільки я не пам'ятаю Антона – я бачу його постійно з якою-небудь книгою. Він володів колосальною пам'яттю, і його здібність до асиміляції була прямо необмежена” (Макаренко В.С. Мой брат Антон Семенович. Воспоминания. Письма. – Марбург, 1985). Брат засвідчує, що Антон знав Біблію краще від усіх попів у Крюкові. Багато запозичує в бойскаутському русі. Наприклад: підняття і спуск прапора, суто бойскаутське вітання: „Будь готовий!” і відповідь: „Завжди готовий”, улаштування так званих „багать” і т.п. (там само, с. 83).

Віталій Макаренко проясняв і походження досвіду „трудових дружин”. У Російській імперії, з початку світової війни, проводився рух за створення сільськогосподарських робітничих бригад школярів, які після мобілізації селян в армію повинні були обробляти поля, що залишились необробленими (там само, с.184). Оцінюючи після-революційні досягнення старшого брата, молодший розумів: „Взагалі, горьківська колонія уявляється мені гібридом кадетського корпусу і невеликої поміщицької економії (там само, с.50).

Кадетські корпуси (від фр.cadet – молодший) – середні військово-навчальні заклади закритого типу. В Росії перший Кадетський корпус було засновано в 1732 р в Петербурзі. У 18 ст. вони готували не лише офіцерів, а й чиновників, дипломатів, суддів та ін. У першій половині 19 ст. Кадетські корпуси були суто військово-навчальними закладами. У 1863 їх було реорганізовано у військові гімназії, а в 1882 знову надано статус Кадетських корпусів. Після Лютневої революції 1917 Кадетські корпуси було перейменовано в гімназії військового відомства. В 1918 їх було закрито.

У 1903-1904 роках Антон міцно подружився з революційно настроєними есерами, але займатися революційно-терористичною діяльністю професійно відмовився: я не вірю в оздоровлювальну силу кривавих революцій – усі вони розвиваються за однією схемою: спочатку кривава баня, потім анархія й хаос і, як результат – найдикша диктатура (там само, с.19). Як бачимо, майбутній педагог не даремно

читав книги з історії і багато передбачив. На масі прикладів і непорозумінь із сімейного життя Віталій узагальнює: "Антон не був сентиментальним" (там само, с.22). Однак свої спогади Віталій Семенович завершує такими словами: „Незалежно від того, що це був мій брат, я втратив у ньому найбагороднішу, найлюдянішу, найчутливішу і, мабуть, найрозумнішу людину із тих, кого я зустрічав на моєму шляху” (там само, с.74).

Доли й особистий вибір життєвих шляхів розпорядились так, що дороги двох братів, двох „ліберальних демократів” розійшлися. Молодший після революції емігрує за кордон, а старший залишився в більшовицькій Україні і ступає після „кривавої бані” громадянської війни на шлях боротьби з „анархією і хаосом”, дитячою безпритульністю.

Грунтуючись на прогресивних традиціях світової, російської і народної педагогік, А.С.Макаренко в трудовій колонії ім. М.Горького (1920 – 1928 рр.) під Полтавою, з 1926 р. в Куряжі (і в дитячій комуні ім. Ф.Д. Дзержинського 1927 – 1935 рр. у передмісті Харкова) блискуче реалізував ідеї „соцвиху” і „єдиної трудової школи”. Його виховні заклади гуманні, наукові, політехнічні й естетичні. В основу концепції трудового виховання покладений **„труд-турбота” про себе, ближнього, колектив, народ і людство...**

Настільки ж оправданий новомодний міф про Макаренка-„сталініста”? Чи вбивав він? Ні! Чи вбивали його таємничими доносами? Ні! Чи можна кваліфікувати як доноси критичну рецензію, статтю чи абстрактні публічні розмірковування у відповідь на провокаційні питання про „ворогів” чи можливості „розстрілу”, якщо вина ворога доведена? При дуже великому бажанні і з дуже великою натяжкою. Докір у тому, що він колектив ставив вище особистості, подавляючи в такий спосіб особистість, заперечується самою назвою його методики „паралельної дії”, де на рівних беруть участь у діалектичному процесі розвитку особистості і вихованець (самовиховання), вихователь (пряме спілкування), і колектив (взаємодія через колектив).

Тут доречно повернутися до аналізу фрази, що слугувала причиною **доносу на самого А.С.Макаренка** (Науменко Ф., Окса Н. Донос, или почему закрыли коммуну им. Ф. Е. Дзержинского // Учительская газета. – 1989. – 12 августа), яку деякі сучасні макаренкознавці кваліфікують як сталінську. Він (Макаренко А. С.) проголосив публічно бездумними дії на той період на адресу вождя. Навпаки – небездумно, а безстрашно і чесно Макаренко розвінчує інтелектуальний рівень диктатора („... Если товарищ Сталин сделает хоть тысячу ошибок”). Разом з тим реально оцінюючи ситуацію жорс-

тогокого терору в країні, він, як великий гуманіст, фактично застерігає комунарів: якщо хочете залишитися живими, то „все же нужно идти за товарищем Сталиным”.

Уперше про це дослідження було проінформовано на Міжнародному симпозиумі, присвяченому А.С.Макаренкові, що відбувся 3 травня 1989 р. Це був один із перших кроків обміну науковими здобутками на міжнародному рівні. У статті „Уроки Марбурга” його засуджує В.Кумарін: „Навіть на фоні гострих, без будь-якого дипломатичного прикриття суперечок про життєвий і творчий шлях великого педагога вкрай неприємним дисонансом прозвучав, на мій погляд, виступ асистента кафедри педагогіки Мелітопольського педагогічного інституту М.Окси. Вийшовши на трибуну, він зачитав текст... політичного доносу на Антона Семеновича, написаного групою фіскалів у 1936 році. Шокованими були навіть ті, хто не розділяв поглядів стосовно Макаренка як нашого педагогічного класика. Більше того: якщо до особової справи А.Макаренка, що зберігається в архіві МВД України, відкритий доступ для дослідників, то чому б і насправді не розпорядитися цим унікальним документом по-господарськи і з гідністю? А якщо це не так, то хто і як міг проникнути в архів і зняти з нього копію для подальшої гласності на симпозиумі за рубезжем? (Кумарин В. Уроки Марбурга // Учительская газета. – 1989. – 18 мая. – №58(9151). – С.3).

Не зовсім зрозуміло, що саме обурило В.Кумаріна, швидше за все на його ставленні до цього відбився стереотипний підхід, що ще не встиг оновитися, – не виносити за межі країни інформації, тим більше сенсаційного характеру, що принижувало її авторитет. У той період це вважалося шпигунством. Але ж ідеться про наукові дослідження. Наука не має меж. Окрім цього, це дослідження слугує спростуванням багатьох поглядів, що суперечать істині.

Оскільки В.Кумарін у статті висловився дещо в принижувальному тоні, на це негайно зреагував Г.Хілліг і вніс значні корективи щодо симпозиуму й висловив своє здивування, вважаючи його виступ некоректним, хоча на „симпозиумі автор статті проявив себе добре: головував на засіданнях, з похвальною готовністю перекладав з німецької на російську і з російської на німецьку мову. Крім того, був інформований про всі міжнародні зустрічі і публікації...” (Марбург. 25.05.1989 р.).

Філософи стверджують, що критерій істини – це праця і практика. Давайте відволічємось від політичної кон’юнктури текстів і суб’єктивізму суперечливих оцінок. Звернемося до того, що він не сказав, написав, а зробив – до його педагогічної практики. На наш погляд, у Макаренка ми маємо два видатних досягнення (крім його творів).

По-перше, він зробив школу не просто „безплатною”, але і самоокупною, не просто доступною кожній нормальній дитині, але і соціально запущеному безпритульнику, не лише обов’язковою, але і мажорною школою радості для вихованців. Цікаве свідчення того часу приводить кіровоградський макаренкознавець **Г.Д’яконов**: „Американський журналіст у своїй книзі „Новая школа в новой России” (Нью – Йорк, 1928) так писав про колонію імені Горького: „Причини успіху в принципах розумної, відповідальної свободи співробітництва, гордості за свою роботу хлопчиків і дівчаток під чудовим керівництвом їх завідуючого Макаренка. У багатьох моментах колонія імені Горького нагадує одну із колоній молоді в штатах Джорджія. Тут (у Коваліці – В. М.), однак, менше адміністрування, більше справжнього самоуправління самих дітей під керівництвом мудрої, гуманної і, на диво, умілої людини” (Д’яков Г. М. Чи був Макаренко сталіністом // Молодий комунар. – 1989. – 8 грудня).

По-друге, Макаренко виховав таких людей, які зберегли дружбу зі своїм наставником до його смерті і між собою – до наших днів! Ті, кому пощастило бачитись і спілкуватися з деякими із них під час 100-річного ювілею педагога, можуть підтвердити, що всі вони, від робітника до великого керівника, – прекрасні оратори, критичні, дотепні, активні, добрі. Вони знають „дорогу до Храму”, давно ідуть по ній і ніякі шквальні вітри неоанархії чи неосталінізму не зіб’ють їх з правильного напрямку (Моргун В.Ф. Использование педагогического наследия А.С.Макаренко в работе пропагандиста. „Методические рекомендации в помощь идеологическому активу, руководителям дискуссионных политклубов, организаторам политического диалога с молодежью”. – Полтава. – 1990 г.).

Зосередимо увагу на конкретному практичному досвіді А.С.Макаренка, оскільки саме він суперечить „ярликам” наклепників. Виховною системою А.С.Макаренка дав кожному із вихованців можливість зайняти активну позицію в суспільному житті. Приречені обставинами життя підлітки, пройшовши через талановиті руки видатного педагога, ставали охочими працювати і в сільському господарстві, і промисловості, виконувати чорнову нецікаву роботу із задоволенням, а в хвилини труднощів „не пищали”, а якщо виникала потреба – захищали Батьківщину. На докір у безкласовості, буржуазності виховання, яке наче мало місце в колонії і в комуні, виступаючи на Окружному з’їзді будівників Харківщини, який відбувся 4 серпня 1938 р., своїм супротивникам А.С.Макаренко відповів так: **„Наша колонія виховує із них класово свідомих пролетарів. Їх навчання ґрунтується на виробничих принципах. У майбутньому це також робітники. Класово свідомі робітники, яких**

виховало суворе дитинство” (Харківський облдержархів (ХОДА), ф.р. – 1392, оп.2, ед. ох. 809, лист 155. **Публікується вперше**). У цьому ж руслі, на цьому ж з’їзді будівників виступив один із вихованців А.С.Макаренка – Гамардін. Він, звертаючись до будівельників, сказав: „Вітаю Вас від імені колонії імені Дзержинського. Товариші, ми роботу по виконанню вашого замовлення виконали всі, як один. Цю роботу проводили лише підлітки з деякою участю дорослих. Столярі наші зробили всю столярну роботу. Слюсарі – гайки і петлі, полірувальники – поліровку. Ми робили цю роботу не лише для того, щоб навчитися працювати, але і для того, щоб допомогти будівельникам у створенні їх клубу і тим самим взяти участь у загальному соціалістичному будівництві” (ХОДА, ф.р. – 1392, оп.2, ед. 309, л.155. **Публікується вперше**). Ці вислови – гідна й переконлива відповідь супротивникам А.С.Макаренка, супротивникам його системи виховання, як у минулому, так в нинішніх умовах.

5 вересня 1936 р. Макаренко, будучи уже помічником начальника відділу трудколоній НКВД України в Києві, сам був оголошений „ворогом”. До цього спонукало звернення Макаренка до комунарів-випускників на честь чергового випуску вихованців комуні ім. Дзержинського. Звернення в той же день було розглянуто на закритому засіданні партійного осередку комуні ім. Дзержинського. На основі рішень партосередку її секретар Огій 7 вересня 1936 року написав листа секретарю парткому НКВД України Крауклісу. У ньому серед іншого говорилося, що Макаренко, наголошуючи на ставленні комунарів до опозиції, „висловився” перед робітниками, комунарами, інженерами і керівним персоналом – а це близько тисячі людей – буквально таким чином: „*Усі ми працюємо під керівництвом партії і товариша Сталіна. І якщо товариш Сталін зробить хоча тисячу помилок, а один, ім’я якого не хочу називати, поведе нас по правильній дорозі, то все ж потрібно їти за товаришем Сталіним*”. Не підлягає сумніву, що під цим „одним” мався на увазі Троцький.

Виступ Макаренка перед комунарами-випускниками характеризувався в листі Огія як „контрреволюційні думки”, „антирадянські заяви”, „виступ класового ворога”.

Президія, помітивши цю антирадянську, контрреволюційну думку, відразу ж доручила т.Герману, після того, як Макаренко скінчив свій виступ, внести ясність і розвінчати його антирадянську заяву. Тов. Герман відразу ж виступив і проаналізував історію партії до Жовтня і роботу тов. Сталіна з питань керівництва партією та країною і вказав: „що результати нашого соціалістичного будівництва та шлях, по якому веде нас Сталін, усупереч контрреволюції та зрадникам Троцькому і Зінов’єву, є правильними. А тому комунарам не доведеться

підраховувати помилки тов. Сталіна і вирізняти правильні шляхи кого б то не було...

(Незважаючи на те, що т. Макаренко, який сидів у президії, чув поправку, внесену в його виступ, він, просидівши до кінця урочистих зборів, вийшов, не попросивши слова для виправлення допущеної ним політичної помилки і відразу ж від'їхав).

Нами це тлумачиться як виступ класового ворога (виділено нами) і на фоні деяких антипартійних випадів, які мають місце в організованому ним виховному процесі, вважаємо, що виступ тов. Макаренка змушує нас проаналізувати його повсякденну роботу”.

Аналіз „повсякденної роботи” А.С.Макаренка секретарем парткому НКВС УРСР Крауклісом полягав у тому, що на цьому листі він написав резолюцію-вирок: „Тов. Стрижевському. **Як тільки Кандиба сяде в ВТК, ми через деякий час Макаренка ліквідуємо. Я не вірю цьому контрреволюціонеру ні на копійку. Це ворог.** 13.09.36 р.” І засвідчив це своїм підписом. (Прим. Стрижевський і Кандиба – співробітники НКВС УРСР). (Матеріал копії листа з архіву Міністерства внутрішніх справ УРСР секретаря партійного комітету трудової комуни НКВС України Огія в партійний комітет НКБВС УРСР особисто тов. Крауклісу”).

У трудовій комуні імені Ф.Е.Дзержинського А.С.Макаренко працював з 1927 до 1935 року. Комуна розміщена була в селищі Новий Харків (передмістя Харкова). Нині це територія заводів „ФЕД” і „Комунар”. Ці заводи побудував А.С.Макаренко зі своїми комунарками-дзержинцями.

Однак у Наркоматі внутрішніх справ України були й інші цінителі повсякденної творчої роботи А.С.Макаренка. На жаль, не завжди справи потрапляли до їх рук, а тому часто-густо спрацьовували „аналізи” огіїв, германів, стрижевських та крауклісів.

Знайдений лист в архіві підтверджує принциповість і чистоту Антона Семеновича, вірність своїй життєвій позиції.

А.С.Макаренко не був підданий арешту, навіть не звільнений з роботи. В його долю втрутився тодішній нарком внутрішніх справ України **В.А.Балицький**. Через деякий час Макаренко виїхав у Москву.

У липні 1937 р. Балицький був заарештований і через 4 місяці розстріляний. **Донощики зразу ж направили справу на Макаренка в столицю.** Але його не арештували і цього разу. За розповіддю однієї із довірених осіб *дружини Макаренка, вона одержала із Києва своєчасну інформацію і зуміла знайти заступництво у письменників Шолохова і Фадеева, які просили за нього у самого Сталіна* (Гетц Хилліг. *Неизвестный Макаренко // Учительская газета. – 1991. – №42. – октябрь. – С.6).*

27 червня 1928 р. в урядовій газеті „Вісті” було оголошено про звільнення Макаренка (Дитячі будинки вимагають громадської уваги. „Вісті ВЦВК”. – 1928. – №148. – С.3). На основі висновків Харківської ОкрРКІ щодо перевірки дитзакладів уже 10 травня він сам висловив бажання піти з роботи, але інспекція народів попросила його залишитися до приїзду Горького (ПС 8, 249).

У зв'язку з цим відвідав колонію В.А.Арнаутов, на той час голова соцвиху. Приводом було лише „з'ясування” деяких питань, як **Макаренко** сам про це безпосередньо повідомляв у листі: „**Наша бесіда допомогла і мені остаточно вяснити те, що від мене вимагається і як мені потрібно діяти. Незалежно від того, які репресії можуть бути до мене застосовані, я продовжую бути впевненим у правильності мого варіанту дитячої організації**”. І в кінці цього листа сказано: „Все це заставляє мене просити Вас зняти мене з роботи” (ЦДА ор. 322 т. ед.2р; див. також: ПС21, 92-94, замість „репресії” там вжито „міри”). **Звільнення Макаренка з роботи було „розпорядженням зверху”**. Можна передбачати, що воно йшло від „самих верхів”: від головного начальника Арнаутова – наркома **Скрипника**. (У своїй промові на засіданні Колегії Наркомпросу УРСР від 23. 01. 1933 р., на якому розглядалась робота комуни ім. Дзержинського, Скрипник у зневажливій формі засудив теоретичні погляди А.С.Макаренка (Скрипник М.О. Дзержинська – путівка. Ж. „Політехнічна школа”. – 1933. – №3. – С. 22).

У результаті названого уже заходу в УНДІ педагогіки в лютому 1931 року є і критичне зауваження на адресу Арнаутова: „Нечіткість методологічних позицій призводила також до упадницького тлумачення про стан і роль школи під час загострення класової боротьби в період реконструкції” (Арнаутов. Радянська освіта. – 1931. – №5. – С. 34-35).

Під час терору Арнаутов був заарештований. За свідченням М.М.Миронова (в бесіді з Г.Хіллігом 1991 р.), він загинув в одному із концтаборів.

Як бачимо, у процесі перечитування творів А.С.Макаренка та переосмислення його ідей відкрилися сторінки, що характеризують їх по-новому. Виокремлюються в цьому контексті й погляди опонентів Макаренка, яких турбує питання: „Чи можна в одній низці називати прізвища А.С.Макаренка, Г.Г.Ващенко і В.О.Сухомлинського? Чи не постраждає від цього загальна система національного виховання?”

Ці сумніви пов'язані із доленосним періодом для української педагогіки.

У 1991 р. Україна стала незалежною державою. Весною 1992 року відбувся I Всеукраїнський з'їзд педагогічних працівників. Він

розробив державну Національну Програму „Освіта” (Україна ХХІ століття), яку протягом кількох місяців активно й зацікавлено обговорювали й відпрацьовували на всіх рівнях, особливо педагогічній практиці.

Розпочався процес модернізації освітньо-виховного процесу. У який спосіб його здійснювати: йти вперед – і не оглядатися назад; орієнтуватися на позиції тих українців, які з певних причин поповнили низку забутих імен і емігрантів чи орієнтуватися на прогресивні ідеї світової педагогіки й синтезувати їх в українському педагогічному досвіді?

Пропонуємо деякі висловлювання з виступів учасників Другого Конгресу Всеукраїнського Педагогічного Товариства ім.Г.Вашенка, що відбувся у листопаді 1997 року в м.Києві. З виступу професора П.П.Кононенка: „Дуже прикро було почути репліку мого друга Анатолія Миколайовича Алексюка, коли він на один щабель поставив Сухомлинського і Макаренка. Макаренко заповів, щоб його поховали не в Україні. Щодо його педагогічної концепції, це була школа для сиріт, знедолених, де впроваджувалася певна педагогіка. Сьогодні є такі педагогічні заклади, які використовують досвід Макаренка. Не можна так ставити питання: Макаренко національної педагогіки не знав і не хотів знати.

На якій підставі ми сьогодні живемо старими уявленнями тільки тому, що більшовизм підіймав його вище всіх? То, може, треба поставити на його місце інших, тих, хто відстоював національну педагогіку тоді, коли це заборонялося.

А що зробив у нашій педагогіці Макаренко? Чи був він здібним чоловіком? Я не ставлю під сумнів це. А хіба мало в нас здібних людей було, які вели нас від України. Необхідно проаналізувати нашу спадщину. Передусім формування не просто характеру – національного характеру” (Кононенко П.П. Український учитель завжди був Ікаром // Освіта. – 1997. – 19-26 листопада).

З виступу професора **Омеляна Вишневіського**:

„Стоїмо перед необхідністю побудови цілком іншої системи виховання, яка готувала б людину до життя в цілком інших умовах – без наглядача. Ця людина повинна керуватися волею власного „цензора” – сумління. Таке розуміння наших цілей спонукає нас, з одного боку, повертатися до нашої виховної традиції, до етнопедогогіки, до педагогічних засад наших предків, а з другого – визначитися і з нашими „сучасниками” і педагогічними авторитетами. Зокрема, погляди наші сьогодні звертаються до благодатної полтавської землі, яка дала нам трьох відомих українських педагогів – А.Макаренка, В.Сухомлинського і Г.Вашенка. Два з них служили (хотіли вони чи ні) комуністичній

системі вартостей. Зрештою не можемо не визнати, що В.Сухомлинський був щирим українцем і прихованим християнським гуманістом. І це був подвиг, що заслуговує на високий п'єдестал у нашій історії педагогіки. Він прагнув свободи, але служив, бо мусив – як Тичина, Бажан, Рильський та інші наші таланти.

Цього не скажемо про А.С.Макаренка, бо творив себе в атмосфері терору та войовничої антихристиянської і антиукраїнської ідеології... і приймав їх.

Третьою постаттю в полтавській когорті був Г.Ващенко. Історія дала йому шанс вижити і зберегти себе. Сьогодні його спадщина орієнтує на створення умов для духовного самовдосконалення людини – з опорою на християнські та національні вартості, що втілено у відомій формулі служіння Богові й Україні” (Вишневський О. Повернімося до чистих джерел. Про деякі невідкладні аспекти до концепції сучасного українського виховання // Освіта. – 1997. – 12-19 листопада).

Думку про те, що в сучасному вихованні молоді України не можна „з погляду Григорія Ващенка використовувати теорії Антона Макаренка, Василя Сухомлинського та інших, оскільки, мовляв, вони прилаштовані „до комуністичної, партійної ідеології”, яка мала на меті „перетворення людини на гвинтик у державній машині тоталітарного суспільства”, ще п'ять років тому підкинув відомий діяч західної української діаспори (Бельгія) **Омелян Коваль**, обраний на згаданому Конгресі Товариства ім. Г.Ващенка заступником його голови (Коваль Омелян. Григорій Ващенко – творець української виховно-освітньої системи // Рідна школа. – 1993. – №3).

Ця полеміка відомих в Україні борців за національне виховання зіграла, як на наш погляд, позитивну роль. Їхні сумніви пожвавили процес вивчення ідей несумісних між собою педагогів (йдеться про Макаренка, Ващенка, Сухомлинського), інтерес до постаті А.С.Макаренка посилюється.

Окрім того, відчуваємо, що із зміною суспільного устрою не міняється стиль педагогічної критики. Мимоволі **доходимо висновків: кожен учений має право на свою думку, але перш ніж розголошувати її, особливо в пресі, треба переконатися в її істинності. Зокрема, коли йдеться про конкретну людину, тим більше, відому всьому світу. У такий спосіб критики ми нехтуємо найголовнішим – законом самозбереження; демократія покликана берегти людину, а якщо йдеться про творчу – то і її здобутки; істинно творчу людину зрозумів лише той, хто, як мовиться, зазнав муки творчості; зневажливе ставлення до досягнень педагогічної класики продовжує хаос у педагогічній науці і практиці.**

Правильний шлях – це виокремлення із педагогічної спадщини будь-якого педагога позитивних здобутків і інтегрування їх у сучасні концепції.

На сторінках педагогічної преси (Рідна школа. – 1998. – №4. – С.21-28) **Микола Євтух** – член кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук, професор, **Катерина Потапенко** – кандидат педагогічних наук, доцент (Київський державний лінгвістичний університет) у статті „Неповторність і справжня сутність постаті Антона Макаренка” намагаються обґрунтувати істинність педагогічних ідей А.С.Макаренка в нових соціальних умовах, наголошуючи:

„... А.С.Макаренко тим і загадковий, що особистість неординарна, незвичайна (оригінальна, а система його педагогічних поглядів своєрідна, неортодоксальна. Він по-своєму тлумачить цінність орієнтації людської особистості, розробляє методіку і техніку „виховного процесу, систему поглядів, відмінну від загальновідомої, загальноновживаної. Ця система, на чому зосереджує увагу сам педагог, прийшла до нього не від його талантів... з характеру тієї потреби, тієї справи, яку йому доручили...

Чи легко було педагогові? Ні. Доля була нелегкою, зате щасливою, оскільки він своїм педагогічним мистецтвом переконливо довів, як можна творити людину в справжньому розумінні цього слова і якою вона має бути, щоб відчувати себе щасливою...”

Автори вирізняють фрагменти із міркувань А.Макаренка.

„...Вже з 20-го року ми конструювали свою лінію, конструювали виключно в дослідному плані, – пише він у листі до М.Горького в листопаді 1925 року. – Наслідки виявилися більш задовільними, ніж ми сподівалися, і в той же час зовсім несподіваними. У Харківському інституті народної освіти, де наш досвід особливо уважно розглядали, є група наших супротивників, яка мене інакше не називає, як „отаманом зграї...” (Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8-ми т. – Т.8. – М.: Педагогика, 1983-1986. – С. 243-244). „Найголовніше – ми можемо тут так працювати, що робота нам приносить задоволення...” (там само, т.8, с.16). Ось що є важливим для Макаренка. І далі: „Не думайте, що моя енергія тут пропадає марно. Нічого подібного. Ми проводимо дослід, який матиме велике значення не тільки для колонії... Я вже дістав право запрошувати вчителів на власний розсуд, навіть без педагогічної освіти. Я впевнений, що через рік наша праця буде мати ще більше значення тільки тому, що тут щось напружено твориться... Вся справа не в Крюкові, і не в колонії, а у самій справі, в організації нового просвітницького досвіду. Я хочу почати роботу „на чистому полі” (там само, с.16-17).

До полеміки долучається **М.Красовицький** (доктор педагогічних наук, професор, в останні роки життя емігрував до Америки), який наголошує на такому: „До будь-яких поглядів ученого, філософа, педагога та інших необхідно підходити з позиції історичного аналізу. Адже він мусить висловлювати свої погляди тією термінологією, яка панує в його часи, і відповідати на запити і ситуації свого часу. Навіть Галілей пішов на компроміс, щоб урятувати свої погляди. І хто може його звинувачувати в цьому сьогодні?

Тому вважаю за необхідне нагадати деякі принципи теоретичні положення концепції А.С.Макаренка, які є фундаментальною базою виховання в будь-якій країні, незалежно від національності і раси, типу школи і т.п. Вони мають загальнолюдське значення, не знають національних кордонів і тому є наукою.

- Важливою умовою вільного розвитку особистості, виховання в неї соціально-важливого комплексу моральних якостей є колектив, побудований на принципах поваги і вимогливості, співробітництва, дружби, захищеності.

- Основою виховання колективу й особистості є корисна для суспільства і навколишнього середовища діяльність, зокрема трудова, в органічному зв'язку з моральним вихованням і свідомим розумінням мети.

- Ефективність виховного процесу залежить від єдності слова, діла, поєднання активної громадсько-корисної діяльності, роз'яснення моральних норм. Саме тому А.С.Макаренко критикував концепцію „виховуючого навчання” Гербарна, підкреслюючи недоцільність зводити виховання лише до засвоєння певних знань.

- Важливою умовою ефективного виховання є системний підхід. У педагогіці не може бути універсальних методів виховання, кожний із них може мати позитивні наслідки лише в єдності з цілим комплексом виховних впливів.

- Мета може бути досягнута лише тоді, коли все життя школи – режим, взаємостосунки, побудова навчального процесу, самоврядування, традиції – сприятимуть засвоєнню принципів моралі. Істинна суть виховної роботи полягає насамперед не у розмовах з дитиною, а в організації її життя.

- Обов'язковою умовою виховання громадянина є учнівське самоврядування як школа демократії. Тому керівництво школою як виховним закладом вимагає створення розгорнутої системи учнівського самоврядування.

- Я погоджуюсь з думкою М.Євтуха і К.Потапенко, що однією з причин як непримиренної критики А.С.Макаренка, так і сліпого

поклоніння кожному його слову є незнання значною частиною педагогів його глибинних теоретичних положень” (Красовицький М. Дві позиції щодо педагогічної спадщини Антона Макаренка // Рідна школа. – 1999. – №9).

Однією із перших спроб з’ясувати національне питання в досвіді А.Макаренка є стаття автора книги „А.С.Макаренко і сучасна педагогіка” ([С.Карпенчук. А.С.Макаренко і сучасна педагогіка. Новий погляд на спадщину новатора // Нова педагогічна думка. – 1995. – №22-3. – С. 57-62). Ідеї, співзвучні викладеним у статті, прозвучали на Міжнародній науковій конференції „Традиції виховання у світовій народній педагогіці”, проведеної 6-8 червня 1995 р., з ініціативи АПН України, Міністерства освіти України, Київського державного лінгвістичного університету та Рівненського державного педагогічного інституту (Традиції виховання у світовій народній педагогіці: Матеріали доповідей і повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції, 6-8 червня 1995. – м. Рівне / За ред. П.Р.Ігнатенка. – В 2-х ч. – Рівне, 1995. – С. 189-191).

Головний редактор збірника матеріалів конференції П.Р.Ігнатенко виокремив поданий щодо спадщини А.С.Макаренка матеріал і висловився: „Макаренко я не любив, але те, як автор обґрунтувала проблему народності в його спадщині, мені подобається”

А взагалі, чи потрібно доводити сутність національного походження і соціальних переконань А.С.Макаренка?

За походженням А.С.Макаренко – українець. Він любив Україну, добре знав українську мову. Після закінчення Полтавського учительського інституту подав прохання на ім’я директора призначити його на штатну посаду викладача в зразковому училищі при інституті. У ньому він пише: „Подавая настоящее прошение, я имею в виду украинизацию института, вследствие чего считаю необходимым заявить, что все предметы курса образцового училища я могу преподавать на украинском языке, поскольку это представляется возможным по условиям переходного состояния украинизуемой школы” (Ніжинський М.П. Життя і педагогічна діяльність А.С.Макаренка, вид. 2-е. Київ. – 1967. – С. 26, 37).

Окрім того, слід зауважити, що дитячі та юнацькі роки А.С.Макаренка проходили в середовищі „поголовної русифікації”. Процес українізації особливо посилювався в другій половині 20-х рр. ХХ ст., коли він уже був у зрілому віці, сформований на основі літератури, педагогічної преси, що видавалася російською мовою. Тому різку переорієнтацію з російської мови на українську він сприймав не завжди однозначно. Зрозуміти його може сучасник, який мислив і все життя спілкувався однією мовою, а його переорієнтують на іншу.

Його власне критичне ставлення до українізації і, частково, до переходу на викладання українською мовою висловлено у двох листах до Горького 16 червня 1926 р. (тобто уже в Куражі). Макаренко вибачався за „шершавые письма” його нових „хлопцев” – „плоды обучения на родном языке”. У листі від 14 березня 1927 р. йдеться: „...трудно переучивать наших запущенных ребят, а кроме того, режет нас украинизация: хлопцы городские, по-украински никогда не говорили, сейчас вокруг них, даже в селе, все говорят по-русски, читают книги исключительно русские, а учатся исключительно на родном языке” (Пед. соч. –Т.1. – С. 135-136).

А.С.Макаренко був прихильником українізації, але до складу колоністів „...прибавлялось все больше и больше городских людей. Когда колония получила известность, к нам стали присылать ребят из Харькова, Одессы, – обгрунтоує ситуацію сам Макаренко, – и т.д. Это уже такие ребята, у которых ничего от украинского языка не осталось. Коммуна им. Дзержинского работает по-русски, потому что ребята там все городские и говорят на русском языке” (ЦГАМИ.ф.613, оп.1, ед.хр.871. л.28).

Пропонуємо уривок із листа колишнього вихованця А.С.Макаренка В.І.Клюшника редактору науково-педагогічного збірника „А.С.Макаренко”.

„... Кілька слів щодо другого піднятого вами питання. В тому, що Антон Семенович негативно ставився до українського питання, як ви пишете, товариші, які ставлять перед вами таке питання, не праві.

Антон Семенович гаряче любив свій народ і свою Україну, відмінно знав її історію не за виданнями того періоду, а за оригінальними документами, над вивченням яких багато працював у Києві в студентські роки. Він негативно ставився не до українського питання, а до показного націоналізму, до гірших форм його прояву, до використання національного питання на шкоду народу, до петлюрівщини, яка розоряла Україну і торгувала нею, до бандитизму, до куркулів як основного джерела бандитизму.

Почуття націоналізму, як відомо, у період педагогічної діяльності А.С.Макаренка, вважалось як негативне, що притаманне людині, яка вороже ставиться до тогочасного соціального ладу. Націоналісти переслідувались, піддавались репресіям, мабуть, тому А.С.Макаренко в процесі своєї педагогічної діяльності до цього питання більше не повертався. Якщо врахувати його становище в той період, у зв’язку з виїздом за кордон його брата, то стане зрозуміла причина наполегливого мовчання з національного питання.... Він виключав будь-яку можливість бути звинуваченим у націоналізмі” (Материалы к биографии А.С.Макаренко. Книга 7. – Львов: Изд. Львов.унив-та, 1968. – С.158).

Звичайно, цим висновком проблема не вичерпується, тим більше, що суперечки з національного питання продовжуються і понині. Тому досить важливо в студентському середовищі з'ясувати дуалізм поняття націоналізму: ґрунтується на істинно патріотичній основі чи сутністю суперечить їй, вносить у світову співдружність розбрат, ворожнечу, егоцентричну незалежність. На цьому зосереджував увагу **В.М.Сорока-Росинський** (1882-1960), палкий прихильник національного питання, який в той же час рішуче засуджує націоналістичні тенденції в педагогіці. „... Виховання національного почуття, – вважає він, – само по собі ще не дає національного виховання і навіть навпаки – воно в спрощених формах, при грубих, первісних проявах цього почуття перероджується у націоналістичне виховання, тобто у таке виховання, в процесі якого дітям навіюється нетерпимість до іншої нації, а національний егоїзм сприймається як принцип власної поведінки, що в корені суперечить педагогіці” (Сорока-Росинский В.Н. Пед. соч. / Сост. А.Т.Губко. – М.: Педагогика, 1991. – С.12).

Саме таких проявів у контексті національного виховання остерігався А.С.Макаренко.

Звичайно, важко зорієнтуватись у соціальній спрямованості педагога, який, як не парадоксально, став відомим усій світовій громадськості і був незрозумілим вітчизняним педагогам. У радянський період його вважають „нерадянським”, у переломний – „сталіністом”, а в період демократичних реформ здійснюються спроби затаврувати його як „педагога тоталітарного режиму” і відректися від педагогічної спадщини, вважаючи її породженою „комуністичною системою”, такою, яка не відповідає новим, ринковим умовам.

6.3. Макаренко знову піднімається над світом

1998 рік. Уся світова громадськість відзначила 110-ту річницю з дня народження видатного педагога А.С.Макаренка. Ювілей увінчався міжнародними конференціями в Полтавському педагогічному інституті, у Мінську, Німеччині (її очолила Марбурзька лабораторія „Макаренко-реферат”, у Франкфурті-на-Майні, Будапешті, Москві тощо).

На Міжнародній науково-практичній конференції у Полтавському державному педагогічному університеті ім.Короленка О.А.Кобенко (професор Харківського державного університету) завершив свій виступ так: „А.С.Макаренко – класик української педагогіки, особистість планетарного масштабу. Як писав один із американських

дослідників творчості А.Макаренка Джеймс Боуен у своїй книзі „Советское воспитание” (Антон Макаренко, годы эксперимента), „значення Макаренка полягає в тому, що він найбільш енергійно і найбільш пристрасно, ніж багато хто із нас, прагнув зробити світ найбільш привабливим місцем для життя. І ми на Заході... не можемо не визнати велич його внеску”.

Не випадково 1988-й рік був оголошений ЮНЕСКО роком А.С.Макаренка. Не випадково створена і функціонує „Міжнародна асоціація Антона Макаренка”. І гріховно нашій педагогічній громадськості не опиратися на досвід великого педагога з метою подолання кризи в Україні. Як реквієм звучить „**Коммунарское слово Антону Семеновича Макаренко**”:

Твоя известна нам Голгофа,
Твой непомерно тяжкий крест.
Ты в мир иной ушел до срока
Как высшей правды благовест.
Три тысячи лихих питомцев
Растил ты,
Как отец родной,
И был для нас пречистым солнцем
Да животворною водой!
Ты думал лишь о нашем благе
В кипеньи коммунарских дел,
И над планетой взвился флагом
Твой человечнейший удел!
С бюрократической богемой,
Спасая нас,
Ты бой держал – „Педагогической поэмой”
Взошел на вечный пьедестал!
В тебя вновь сыпятся удары
Вандалов нынешнего дня,
Но мы,
Дзержинцы-коммунары, -
Твоя надежная броня!!!

Профессор Кобенко Александр Андреевич от имени 27 харьковских макаренковцев: А.И.Гейнера, Е.Т.Ершовой, А.И.Жилиной, А.А.Землянской, Т.Ю.Каменецкой, Н.Л.Каплуновского, В.И.Коломийцева, И.А.Котова, М.М.Кудрявцевой, Л.В.Ковалева, Л.И.Лавровой, В.Ф.Левенко, Н.П.Макаренко, Ф.Ф.Маньковского, Н.Г.Медниковой, Н.В.Нечаевой, З.Н.Носик, А.М.Нагорной,

В.Г.Орловой, Г.С.Пилипец, Л.А.Поповой, Г.С.Слущкой, Н.А.Чудной, С.П.Шаховой, В.И.Шибасовой, Л.П.Шишко, И.Т.Яхно (А.С.Макаренко – видатний педагог ХХ ст. 110-й річниці з дня народження А.С.Макаренка присвячується. Полтава – 1999).

В.О.Пашенко – ректор Полтавського державного педагогічного університету ім. Короленка, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент ВПНУ – виділив із соціальних поглядів А.С.Макаренка найсуперечливіший аспект: він з'ясовує проблему, пов'язану із релігійними поглядами А.Макаренка (Пашенко В.О. А.Макаренко. Релігія. Церква. Новий підхід до старої проблеми // Педагогіка і психологія. – 1998. – №1. – С.137-146; В.Пашенко. Релігія та церква в оцінці А.С.Макаренка // Педагогічні ідеї А.С.Макаренка й сучасність: проблеми та перспективи. – Переяслав-Хмельницький, 1999. – С.169-174; Пашенко В.О. А.С.Макаренко. Релігія. Церква. Антирелігійне виховання. Погляд через роки // Імідж сучасного педагога. Педагогічна концепція А.С.Макаренка і Європа. – 2002. – №44-5 (23-24). – С. 13-16) та ін.

На республіканському вечорі з нагоди 110-річчя від дня народження педагога, що відбувся 121 березня у приміщенні актовій зали Київського лінгвістичного університету, у доповіді „Універсальні цінності спадщини А.С.Макаренка і сучасність” академік **І.А.Зязюн** вирізнив тенденції сучасного макаренкознавства. Вони полягають у такому:

Перша тенденція – активізація історико-біографічних досліджень. У сучасному макаренкознавстві завдяки пошуковій роботі вчених України, Росії, Польщі, Чехії, Німеччини зібрано багато фактичного матеріалу, що значно розширило уявлення про своєрідність особистості Антона Семеновича. Розкриймо умови становлення його концепції виховання, що дозволяє приступити до систематизації та осмислення здобутої інформації для створення повної наукової біографії педагога. Корисною й цікавою для вчених світу стала б розробка концепції написання біографії А.С.Макаренка і згідно з певними хронологічними періодами відтворення творчого шляху педагога, що торувався через вирішення суперечностей, боротьбу мотивів, осмислення інтуїтивних знахідок педагога і конструювання ним логіки педагогічної дії. Саме такої біографії, вільної від суб'єктивності і штучних замовчувань, потребують нині і молодий учитель, становлення професіоналізму якого відбувається в суперечливих умовах існування різних парадигм освіти, навчання і виховання, і досвідчений педагог, для нього ідеї Макаренка, його цілеспрямованість і переконаність істинності своєї педагогічної позиції можуть стати опорою власних пошуків удосконалення педагогічної системи.

Друга тенденція – деідеологізація педагогічного надбання А.С.Макаренка. Усунення гострої конфронтації соціальних систем, що помітно впливає на ставлення у світі до творчої спадщини А.С.Макаренка. Важливою проблемою з огляду на це є аналіз того, як сприймаються нині ідеї та новаторсько-педагогічний досвід А.С.Макаренка в різних педагогічних системах, у різних умовах освіти та виховання.

Третя тенденція – прагнення до осмислення гуманістичної позиції А.С.Макаренка в умовах суперечності суспільного розвитку.

Парадоксальним явищем стало загострення критики А.С.Макаренка в період становлення демократичної системи у країнах колишнього Радянського Союзу за умов зростаючого впливу його ідей на розвиток педагогічної думки Заходу і Сходу. Науковій оцінці спадщини А.С.Макаренка перешкоджають ідеологізація його педагогічної позиції, політичні нашарування в тлумаченні його поглядів. Важливою справою вітчизняних педагогів і всіх макаренкознавців повинен стати аналіз гуманістичного вектора його педагогічної системи, розкриття особливостей макаренківського гуманізму, з'ясування результативності його діяльності через аналіз гуманістичної сутності всіх складників його системи. Це вимагає філософського, етичного, естетичного, педагогічного, психологічного підходів до розгляду технології педагогічної дії А.С.Макаренка.

Четверта тенденція – аналітичне вивчення, систематизація праць А.С.Макаренка, оскільки праці, що вийшли друком, не відповідають текстологічним і видавничим вимогам: частково скорочені, перероблені, доповнені, містять неточності. Через це знання щодо теорії А.С.Макаренка тлумачаться необ'єктивно.

П'ята тенденція – порівняльний аналіз педагогічних ідей А.С.Макаренка з ідеями найвидатніших педагогів світу, що засвідчує його геніальність і підкреслює його неповторність у педагогічних пошуках. Наприклад, зіставлення його творчих набутоків з теорією і практикою О.С.Нілла (1893-1978) – видатного англійського педагога, який також завідував подібною колонією, – доводить повну ідентичність педагогічних законів і закономірностей у вихованні дітей девіантної поведінки.

У Нілла до демократичних форм колоністського життя належать загальні збори – вищий орган управління закладом, очолюваним на сім днів обраним головою; обраний на один семестр трибунал – вид суду, до якого вихованці звертались із позовами з приватних справ; учнівські комісії (соціальна, бібліотечна, за дотримання режиму сну); репрезентанти окремих груп вихованців для представлення їхніх думок у дискусіях на зборах.

У той час, коли Макаренкові інкримінували створення „нерадянської системи”, О.С.Нілла звинувачували в анархізмі і „грі в демократію”, бо він, як і Макаренко, не визнавав прав, визначених владою, і встановлював їх сам для свого закладу.

Створюючи освітньо-виховні заклади в колоніях, А.С.Макаренко, О.С.Нілл на перший план висували ідею щастя, досягнення щасливого дитинства. Нілл вважав, що всі прикрощі, вся зневага, всі війни зумовлюються людським нещастям. У його закладі, як і в Макаренка, „лікували нещасних дітей”. Найосновнішим засобом виховання була продуктивна праця.

Неначе взяті з „Педагогічної поеми” слова О.С.Нілла: „Я помітив, що звичайна антисуспільна дитина, наприклад, ватажок банди, що вибиває вікна, стає палким прихильником правопорядку, якщо тільки гарантувати йому свободу”.

(Зяюн І. Універсальні цінності спадщини А.С.Макаренка і сучасність // Професійно-технічна освіта. – 1998. – №2. – С. 7-10).

Однією із провідних Всеукраїнської науково-теоретичної конференції „Педагогічні ідеї А.С.Макаренка і сучасність: проблеми та перспективи” (Переяслав-Хмельницький державний педагогічний інститут ім. Г.Сковороди) була і проблема безпритульності (Педагогічні ідеї А.С.Макаренка і сучасність: проблеми та перспективи: Переяслав-Хмельницький, 1999).

Наприкінці ХХ ст. проблема безпритульних, до речі, в нових умовах вживаються такі поняття, як „вуличні”, „бродячі діти” (ніби кішки і собаки), стала предметом обговорення в більшості країн Центральної та Східної Європи і країнах СНД. Це певним чином є наслідком змін, які відбувалися в системах управління цими країнами. **В.Є.Виноградова-Бондаренко** пояснює це переходом від командного стилю керівництва до вільного ринку, що призвів до великих соціальних зрушень, у тому числі і в Україні. Відсутність у державі стабільної суспільно-економічної ситуації значною мірою зумовила розвиток безпритульщини. Це можна простежити за такою хронологією:

* з 1995 по 1997 рік в Україні збільшилась кількість дітей, які залишились без піклування батьків, на 23% (Діти, жінки та сім'я в Україні. – К., 1998. – С.265). В.Є.Виноградова-Бондаренко констатує, що на період 1999 р. лише в Києві нараховувалося 20000 безпритульних (В.Є.Виноградова-Бондаренко. Проблема безпритульних дітей в сучасній Україні й виховні ідеї А.С.Макаренка // Педагогічні ідеї А.С.Макаренка й сучасність: проблеми та перспективи. – Переяслав-Хмельницький, 1999. – С.31-34);

* лише протягом 1996 року до органів внутрішніх справ України було доставлено понад 12000 неповнолітніх, які „бродяжили” або жебракували. А в 1997 р. їх кількість сягнула понад 24000.

Згідно з опитуванням „вуличних дітей”, проведеним соціальною службою для молоді міста Києва разом із представництвом Дитячого Фонду ООН в Україні, 38% дітей були вигнані з дому, 15% – пішли самі, 10% – пішли тому, що батькам нічим їх годувати, 6% – врятувалися втечею від фізичного насильства з боку рідних.

„Дітям потрібна їжа, одяг, гроші, лікування та навчання. Кожний третій з них голодує щодня, кожен десятий – часто. Діти лікуються горілкою, молитвою, вживають наркотики, лише кожен десятий – за допомогою ліків. Кожен п’ятий не лікується зовсім. Діти добувають собі їжу різними засобами. Дехто з них розбирає смітники, інші жебракують у метро, у переходах, але всі вони є живими барометрами різних верств суспільства, що перебуває в стресовому стані. Це результат таких соціальних явищ сучасного світу, як швидка урбанізація та все більша поляризація прибутків. Той факт, що все більше дітей виштовхуються на вулицю, засвідчує цілу гаму інших тенденцій, які включають зменшення асигнувань на соціальне забезпечення та освіту, а також вказують на руйнування традиційних суспільних структур, унаслідок чого діти залишаються незахищеними”, – пояснює ситуацію автор статті.

Міжнародною громадою неурядових організацій (НУО) було запропоновано таке визначення „вуличних” дітей: „Вулична дитина або вулична молодь – це будь-який неповнолітній, для якого вулиця стала його звичним місцеперебуванням, а також той, хто не має достатнього захисту” (Дети улицы. – Флоренція: ЮНИСЕФ, 1998. – С.3).

„Парадокси сучасного життя, – продовжує зосереджувати увагу на цій болючій проблемі Л.В. Дзюбко у статті „А.С.Макаренко та сучасні проблеми ранньої шкільної дезадаптації” (там само, с.43-46), – немов викликають тіні минулого й знову примушують нас, психологів, педагогів, вихователів звертатися до творчості великого українського педагога-новатора, ідеї якого, на жаль, не відійшли з плином часу, а немов виникають у своєму первісному вигляді уже тепер, наприкінці ХХ – початку ХХІ століття. Чому ж „на жаль”? По-перше, тому, що пострадянське українське суспільство, як і в 20-і рр. ХХ ст., опинилося на руїнах колись стабільного буття. По-друге, тому, що на відміну від початку 20-х років, коли під впливом революційної романтики й духу небачених змін вирувала справжня суспільна педагогічна в тому числі творчість (реформ освіти, створення дитячих організацій, нових колективних способів суспільного життя – комун, „республік” тощо), а

в наш час загальної зневіри та усвідомлення всієї неосяжної глибини зради та пограбування цілих народів, відверто кажучи, не спостерігається плину новітніх педагогічних ідей, а навпаки, простежується необачне та поверхове копіювання закордонних педагогічних взірців (рух „гайдів”, „бойскаутів” тощо). По-третє, тому що всі ми, і педагоги, і психологи гостро відчуваємо нагальну потребу звернутися до надбань своєї рідної культури, припасти до рідної матінки-землі. Не тільки в етнологічно-фольклорній, так би мовити, спосіб, а насамперед, в інтелектуально-етичному вимірі” (там само, с.44).

Зважаючи на реалії сьогодення, вивчення і поширення педагогічної спадщини А.С.Макаренка про виховання безпритульних дітей є надзвичайно актуальним. В Україні в 1998 році зареєстровано 9000 випадків зникнення дітей з домівок. Ці діти поповнюють ряди безпритульних і потребують особливого індивідуального підходу, доброти й взаєморозуміння з боку вихователів. За станом на 1997 рік в Україні створено тільки 34 притулки для неповнолітніх та 35 кімнат тимчасового перебування для безпритульних дітей, а мінімальна потреба їх у країні, як зазначають фахівці, – 106. (Попелюшко О.А. Пріоритетні напрями попередження та протидії правопорушення і злочинності неповнолітніх // Психолого-педагогічна наука і суспільна ідеологія: Матеріали методичного семінару АПН України, 12 листопада 1998 р. – К.: Гнозис, 1998. – С.536-541). „Проблема соціалізації безпритульних і „зайвих дітей” визнана актуальною на міжнародному рівні й потребує негайного розв’язання. Крім традиційних для України виховних моделей (шкіл-інтернатів, приймальників-розподільників), актуалізуються нові форми роботи з безпритульними дітьми: притулки, сімейні дитячі будинки, служби для ночівлі безпритульних людей, центри вільного проживання, консультативні пункти, центри медично-соціальної реабілітації неповнолітніх, загальноосвітні школи соціальної реабілітації, виховні трудові колонії. Серед них особливого значення набувають дитячі будинки сімейного типу, виховання безпритульних дітей у фостерних (приймних) сім’ях”.

Згідно з дослідженнями **О.І.Шапрана** сімей безпритульних, тільки 5 % дітей безпритульних – виховується у повних сім’ях, 16 % – мають одного з батьків, 23% – мають нерідних батьків, 11% – з малозабезпечених сімей, у 4% – батьки-інваліди, 21% – учні шкіл-інтернатів. О.І.Шапран систематизував причини і найголовніші мотиви втечі дітей із сім’ї:

- взаємостосунки в сім’ї – 18, 6 %;
- безперспективність у навчанні – 11, 6%;

- бажання змінити оточення, пошуки цікавого, романтичного життя – 14, 1%;
- самотність, бажання знайти друзів – 7%;
- образи з боку однолітків – 11, 3%;
- прагнення економічної незалежності – 4%;
- бажання приєднатися до неформальних об'єднань і угруповань – 9%;
- страх перед покаранням за провину – 11, 4%;
- зловживання наркотичними препаратами та алкогольними напоями – 10%;
- проституція – 3% (Див.: Шапран Ю.Л. Життєвість педагогічної спадщини А.С.Макаренка // Педагогічні ідеї А.С.Макаренка й сучасність: проблеми та перспективи. – Переяслав-Хмельницький, 1999. – С.256-262).

Пріоритетним стає превентивне виховання. При АПН України в 1997 році створено науково-методичний центр превентивного виховання, що об'єднав зусилля спеціалістів з педагогіки, психології, медицини, соціології для проведення діагностично-прогностичної та колекційної роботи з неповнолітніми.

Особливо важливим у справі виховання зростаючої юні є формування в нових поколіннях цивілізованої людяності найвагоміших індивідуально-особистісних рис і якостей відповідно до запитів діалектично змінюваного повсякдення. Серед них умовно окрему групу становлять такі, що передбачають зміст загальної підготовки дітей та молоді до життя, до праці, з виокремленням основних умінь та навичок для усвідомленого визначення своєї громадянської позиції. Через це, – як засвідчує **В.П.Струманський**, – дослідники наукової спадщини А.С.Макаренка цілком справедливо зауважують, що ця проблема – проблема загального формування основних особистісних якостей – була центральною в практично-пошуковій діяльності Макаренка-педагога (Струманський В.П. Формування культури підприємництва за змістом ідей А.С.Макаренка про „випереджаюче виховання”. – Там само, сС.208-209).

В.П.Струманський зосереджує увагу на важливості наукових знань у сучасному виробництві, умінні працювати з високою культурою праці, усвідомленні змісту і значущості таких складників підприємницького мислення, як „точність, „спритність”, план, облік, відповідальність”.

Як один із варіантів досліджень цього періоду вирізняється контекстуально-інтеграційний підхід до вивчення і впровадження педагогічної спадщини А.С.Макаренка, який пропонують **А.М.Бойко** – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України

(Полтавський державний педагогічний інститут), **Н.М.Дем'яненко** – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, докторант Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України (нині доктор педагогічних наук), **О.В.Хименець** – кандидат фізико-математичних наук, доцент Ужгородського державного університету (А.С.Макаренко – видатний педагог ХХ століття: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 12-14 березня 1998 р. – Полтава: Пед. ін-т, 1999. – 193 с.). Він заслуговує особливої уваги, оскільки пропонує розглядати творчість видатного педагога в системі розвитку і становлення світової педагогічної думки і є не лише виправданим, але й соціально необхідним у нових суспільно-економічних умовах та розвитку педагогічної думки.

Саме цей підхід зосереджує увагу на тому, що новаторська педагогічна система А.С.Макаренка виникла на базі творчого опрацювання прогресивних ідей педагогів минулого і його (Макаренка) сучасників, а також власного інноваційного досвіду, розуміння дитини й колективу як суб'єктів виховання, а менше – як провідного компоненту педагогічного процесу. В її основі – глибока віра в людину і можливості виховання. На думку авторів підходу, А.С.Макаренкові вдалося синтезувати прогресивні ідеї світової гуманістичної та раціональної педагогіки і на цій основі обґрунтувати особистісно-соціальну педагогіку.

Повертає нас до принципу різновіковості **Є.В.Анохін** (Анохин Е.В. Психолого-педагогические особенности детских разновозрастных объединений (из опыта работы). – Сумы: СГПИ, 1998. – 43 с.). Пропонуємо фрагмент із його міркування.

* * *

...Серед безлічі „нововведень” особливо цікаві ті, які давно відомі. Просто їх давно не помічали в педагогічному хаосі або відводили роль допоміжного засобу-методу. У той же час, уся без винятку практика роботи з дітьми засвідчує, що різновікові дитячі об'єднання такі ж природні, як і традиційні форми організації суспільства – трудові колективи, громадські організації, коло друзів, родичів, армія і т.п. Більше того – всі прекрасно розуміють, що одновікові об'єднання „однолітків”, однокласників – абсолютно штучні утворення, які ніде в суспільстві, крім школи, не зустрічаються і створюються швидше всього для „зручностей” самої ж школи. Усі розмови про необхідність урахування вікових особливостей спадкоємності, систематичності і навіть „науковості” (!!) ще якось-то зрозуміло звучать, поки перебувають у полі дидактики (науки навчання) і зовсім переходять у бурмотіння, коли справа торкається

іншої частини процесу освіти – виховання. Тут суцільно одновікові класи виглядають недоречно. Ось тільки два об'єктивні докази:

1. Психологічні:

Значний для школярів-однолітків відрізок часу їх „класного” життя, від 11 до 15 років (хлопчики і дівчатка) – два різних „народи”, які з інтересом дивляться в різні боки, але вимушені жити в одному приміщенні – класі.

2. Педагогічні:

Якщо середня школа є ще і „школою життя”, то скільки ж невідомого залишається за її стінами!

Це відзначають не тільки „професіонали”, але й самі діти. Правда, „недоучками” вони бути не хочуть й весело розбігаються по своїх компаніях, угрупованнях, організаціях набиратися досвіду, знань, звичок, над якими школа вже не владна. Та й сама школа особливо про це не печалиться, як мовиться... головне, щоб костюмчик „сидів”. Поки вся шкала цінностей замикалася на ступенях – жовтенятко, піонер, комсомолец – про конкуренцію не могло б бути й мови, і школа якось тягла класи-вагончики до кінцевої станції. Але час змінився. І одна із найцікавіших і відрадних змін – це прихід множинності і рівноправ'я різноманітних педагогів на шкалі суспільних цінностей, що значно розширилися. Змінилися поняття стійкості, стабільності соціуму, самого процесу соціалізації, усупільнення особистості. Збагачуються цікаві науки: соціальна педагогіка і психологія, що покликані прогнозувати й реалізувати цю „соціалізацію” не на одній великій „фабриці” – школі, а в різних суспільних структурах, соціальних середовищах і т.п. Природно, що в поле зору соціальної педагогіки і психології потрапили й дитячі різновікові об'єднання. Педагогів захоплюють добровільність членства в РВЗ (різновіковий загін), природний відбір змісту його діяльності, високий рівень впливу на особистість. Психологів цікавить процес взаємодії різноманітного соціального досвіду в РВЗ, формування мікросередовища, визначення лідера, ідеалу й мотивації участі особистості в діяльності РВЗ. Але, крім внутрішньої будови РВЗ, є живий інтерес до процесу їх розвитку в самому суспільстві: різновікові об'єднання – основа структури дитячих і молодіжних організацій, клубів найрізноманітнішого плану – від релігійних, спортивних клубів, об'єднань батьків і навіть міліції. Тому є надія, що ця робота дасть напрями для цікавих узагальнень і пошуку всім, хто займається РВЗ. Тим більше, що вона узагальнює практичний досвід багатолітньої діяльності конкретного РВЗ „Сигнал” при Сумському педагогічному інституті ім. А.С.Макаренка. З 1980 року близько тисячі дітей у різноманітних формах брали участь у діяльності свого РВЗ. З їх участю „Сигнал” пережив різноманітні періоди – від

невеликого різновікового об'єднання до дитячого соціально-педагогічного центру.

Відтворення соціального досвіду здійснюється формальним, неформальним і позаформальним способами. Таке визначення шляхів виховання дала організація ЮНЕСКО, науково висловивши уже знайоме уявлення про організоване (формальне) виховання, стихійний (неформальний) вплив на особистість і... Ось тут хотілося б відзначити, що позаформальне засвоєння соціального досвіду – це (пов'язане з певною соціальною групою, середовищем) тлумачення виховних цілей у рамках, нав'язаних суспільством (наприклад, політичні, релігійні, екологічні організації, групи родичів і т.п.). Оскільки раніше ні соціальне середовище, ні тим більше група не мали навіть можливостей „тлумачити” державні ідеї виховання, то зрозуміло, чому нині позаформальний напрямок виховання для нас вище назагал нове.

Усі три напрями перетинаються на кожній особистості. Іншими словами, особистість набуває соціального досвіду за всіма трьома напрямками одночасно. Успіх буде багато в чому залежати від того, наскільки вони погоджені, а оскільки будь-яка погодженість – це структуруючий суспільство процес, то реалізує його також певна соціальна функція.

У нашому випадку соціальна педагогіка формує загальний результуючий процес виховання, мета якого – стабільність суспільства і його якісне еволюційне перетворення. Природно, що соціальна педагогіка є синтезом концепцій, напрямів, методик і форм в організації процесу виховання, кожен компонент якого враховує специфіку обраного напрямку.

Для цих двох наук особливий інтерес представляють об'єкти, що перебувають на „зіткненні” формальних і неформальних сфер відтворення соціального досвіду, ті групи і об'єднання, що несуть у собі найбільшу кількість ознак формального і неформального, організованого й „стихійного” впливу на особистість. Це насамперед позаформальні структури – різновікові об'єднання. Соціальна педагогіка розглядає їх як поле перетворення ідеального, загального в конкретне, індивідуальне. Це важливий момент у розв'язанні основного завдання соціальної педагогіки – педагогізації спілкування в соціумі. Для соціальної психології різновікові об'єднання – це найдоступніша модель більшості проявів взаємодії мікросередовища й особистості. Сама структура РВЗ ґрунтується на взаємодії первинних груп і мотивації участі в них окремої особи. Багато соціо-психологічних явищ (соціопатії, конформізм, акцентуація) мають чіткий „зліпок” у соціальній психології РВЗ, легко моделюються,

мають якісні аналогії в макросередовищі. Більше того, соціальна психологія може спостерігати процес діяльності окремих груп і особистостей у РВЗ, що надає усім характеристикам динаміки й істинно нового, значно об'єктивнішого характеру узагальнень. Взяти, наприклад, проблему культурних норм і цінностей у процесі діяльності. Кожна вікова група організовує їх „трансляцію” у формі демонстрації соціального досвіду. Це надає поняттю вікового підходу в діяльності РВЗ динамічного і специфічного характеру, що буде розглянуто нижче. У макросередовищі існує такий аналог цьому явищу, як „субкультура” вікових груп, молодіжний сленг і т.п., що розглядається соціальною психологією як одна із основ взаємодії в соціумі.

Чому РВЗ природно утворюються в процесі неформального спілкування? Чому РВЗ – найдійовіша структурна одиниця неформальних організацій? Психолого-педагогічні особливості діяльності РВЗ визначають їх як найближчу до „оригіналу” модель суспільства:

- постійна взаємодія різноманітного соціального досвіду;
- стимуляція мотиваційної сфери і потреб у розвитку особистості;
- уроки соціальної адаптації;
- високі емоційний і діловий рівні контактів;
- природний відбір змісту і форм діяльності.

Особливість вивчення змісту діяльності дитячих РВЗ полягає в тому, що вона сформульована на двох рівнях – для дорослих як педагогічна концепція і для дітей як перспектива їх життя. Причому використовуються не тільки різні мови викладу, але й передбачається завдання, щоб перспектива для дітей надійно відповідала нашій психолого-педагогічній концепції. Почнемо все ж таки з перспективи. Спробуємо переконатися, що РВЗ за змістом діяльності привабливий для кожного віку, оскільки існують конкретні „стрижні” формування їх діяльності, що більшою мірою визначаються особливостями віку як рівні становлення особистості, пізнання нею навколишнього світу, досвіду поведінки й стосунків між людьми, усього того, що ми звичайно й називаємо соціальним досвідом.

Перший суттєвий напрямок змісту – це суспільно-корисна творча діяльність РВЗ. Вона практикується в усіх країнах. „Навіть там, де „індивідуалізм” розглядається як загальноприйнята виховна концепція, суспільно корисна робота – чітко заданий напрямок, що здійснюється не просто за бажанням дитини, а організовується спеціально. Мета очевидна – сформувати почуття причетності до проблем власної країни, народу, оточення. Тільки так поняття „громадянин”, „патріот”

поєднуються із соціальним досвідом. Практика як критерій досягнень і істини демонструє необхідність суспільно корисної діяльності, наповненої багатющим досвідом і виховним сенсом.

* * *

Найцілеспрямованіші дії в цьому напрямку здійснюють громадські дитячі організації. На цей період їх в Україні було близько 30. У Статуті і Програмі кожної з них діяльність на благо суспільства, як її розуміють засновники, декларується на першому місці. В ідеальному варіанті різновікові дитячі об'єднання можуть об'єднувати дітей, які перебувають у різних дитячих організаціях. Це не лише задіє у змісті діяльності РВЗ привабливі аспекти Програми дитячих організацій, не тільки сформує соціальний досвід особистої участі в їх реалізації, але й дозволяє на практиці готувати дітей до взаєморозуміння, співпраці за умови збереження повної свободи вибору і добровільності власної участі в діяльності організації. Дитинство не повинно бути конфронтаційне! Ця концепція закладається суспільством, спроможним розв'язувати і завдання своєї стабілізації, і якісні зміни. І суспільству не все одно, якою ціною це буде досягатися (Карпенко О.Г. (Сумська область). Особливості діяльності різновікового об'єднання дітей і підлітків // Молодь і дозвілля (теорія, методика і практика роботи з підлітками та молоддю за місцем проживання). – Випуск // К.: АЛД, 1996. – 208 с.).

Нові соціальні й педагогічні умови в розвитку школярів змушують організаторів діяльності дитячих груп, об'єднань шукати оптимальні варіанти їх функціонування. На Сумщині зокрема звернули увагу на результативність діяльності груп дітей різного віку. Свої зусилля об'єднали кафедра педагогіки Сумського державного педагогічного інституту ім.А.С.Макаренка і позашкільні клуби та позанавчальні об'єднання в школах.

Із окремого різновікового загону (1981 р.), де в основному навчалися горністи і барабанщики, у 1985 році були створені самостійні трудові табори в с.Бишкінів, у 1986 р. діють прес-центри у двох школах.

У 1994 р. у загоні „Сигнал” нараховувалося 96 осіб. Ці діти, потрапляючи в нове середовище, нові колективи, об'єднували навколо себе інших. Так поступово принципи, зміст і структура одного загону поширювалися серед школярів різних шкіл і районів.

Продовжують надходити листи студентам педагогічного коледжу м.Лебедин Сумської області.

Пропонуємо фрагменти із листів І.Яценка.

* * *

18.12.91. Ленінград

„...Про педагогіку Макаренка я б сказав, що це педагогіка здорового смислу. Я візьму лише один приклад (їх скільки завгодно!) – виховання довір'ям. Деякі (навіть солідні „специ“) розуміють це дуже вузько. Їх фантазії вистачає лише на те, щоб довірити цінність вихованцеві; для перевірки, чи не вкраде. До речі, це також потрібно робити, щоб не образити підозрою і знати, кому довіряти.

Якщо це зробити правильно, то це виховує і того, кому довірили, і всіх інших.

Але довір'я у вихованні повинно застосовуватись широко. Наприклад, доручити виконання якої-небудь складнішої і відповідальнішої роботи.

Якщо вихователь зуміє правильно визначити, кому її доручити – успіх наяву. Користь як для того, хто виконує доручення, і для інших. Той, хто виконує, стане поважати себе (це дуже корисно – людині обов'язково потрібно щось поважати в собі!), інші (нехай не всі) будуть розмірковувати: якщо він зміг, то і я, якщо постараюся, зможу. Адже одна справа, якщо цю роботу виконують посадові особи – їм так і належить, для того вони й існують, а коли це робить його товариш (такий самий, як і він), у нього з'являється надія і бажання теж.

Фактичний випадок (переконаний, що викличе сумніви). Коли потрібно було домовитися в наркомпросі про організацію в комуні рабфаку чи технікуму, Макаренко не поїхав сам, а послав комунара Юдіна Семена. Хто його знає, можливо він попередньо в наркомпросі домовився, що приїде такий-то. Але ефект був вражаючий.

І тут же. А що було б, якби вихователь дав доручення вихованцю, який би не був спроможний його виконати? Розповідати не треба. А вихователь мав би привід сказати: „... я зробив так, як робив Макаренко... Система Макаренка не годиться”.

А хіба чергування паціанів по комуні – це не приклад довір'я? Адже цей паціан організовує увесь день! Це колосально!”

* * *

„...Вперше я побачив Макаренка в 1933 році, коли потрапив у комуну ім.Дзержинського. Усі завжди запитують про перше враження, викликане Макаренко і комунною...

...Сам Антон Семенович мав непривабливу зовнішність. Не було в ньому принадності краси... А сувора зовнішність навіть лякала... Але згадайте слова вірша:

„Так что такое красота,
И почему ее обожествляют люди?

*Сосуд она, в котором пустота,
Или огонь, мерцающий в сосуде? ”*

Так ось, про красу Макаренка потрібно говорити, що вона – вогонь, але не той, що мерехтить, а вирус... як у вулкані!

Він не проголошував полум'яних промов, хоча його виняткова освіченість дозволяла йому це. Навпаки, він говорив коротко і грамотно, переконливо і тому красиво.

Він не поспішав і нікого не спонукав поспішати, але в ньому була така впевненість у всьому, що вона передавалася усім нам. Він не бігав, не стежив, не відслідковував, але завжди все знав і не панікував. Про найнеприсмніші речі він говорив рівно (без істерії). І тут же пропонував спосіб (простий і переконливий), як позбавитися від тієї неприсмності. Цим підкорював усіх. Від нього віяло якоюсь дивовижною надійністю, і всі тягнулися до нього, під захист цієї надійності.

Він дуже багато знав і умів, і викликав у всіх нас бажання стільки ж знати й уміти. Усього я розповісти не зможу ніколи... Тому зупиняюся поки що на цьому й скажу, що про все це ми дізнавалися поступово. І все більше й більше любили цю людину.

Він був досить суворим, але те, що він при цьому був найвищою мірою справедливий і чесний, нас заворожувало!

Я написав про Макаренка не все. Але вже із того, що встиг написати, не можна подумати, що Макаренко міг помилятися. Уявіть, що помилявся. І що найдивовижніше, він ніколи не намагався замаскувати свою помилку, а дякував нам за допомогу, за те, що ми помітили його помилку й не побоялися про це сказати. Макаренко знаходив блискавичні виходи, щоб помилку поправити...

Про все це говорили вихованці між собою, захоплювалися, не приховували своєї любові до нього. Будь-який новачок швидко розумів, що тут такий прекрасний, надійний, міцний злиток мудрості, досвіду, доброзичливості й молодого захвату, високої вимогливості й розуміння, що залишається жити, як живуть усі.

Зрозумів це і я, і насолоджувався цим кожного дня.

Важливо відзначити, що до комуни я побував у 22 дитячих будинках. Який це жах!

Ситуацією адміністрація не володіла. Старші безсовісні балбеси забирали їжу в молодших і слабших. Били, кого хотіли. Підмовляли (підбурювали) дітей на будь-які ниці справи (наприклад, злодійство), добуваючи собі блага чужими руками. Скрізь брудно, невлаштованість, голод, холод.

Тому і втікав... останній раз утік із дитбудинку за такою адресою: Волгоградська область, Грязовецький район, Шельм'ячівська сільрада, село Погиблово.

Не краще, ніж у Некрасова: Горелово, Неслово, Неурожайка тощо. Через саму тільки адресу втекти було варто.

До гарного швидко звикаєш. Дуже швидко я переконався, що бити тут ніхто нікого не може. Харчування, одяг, побутові умови шикарні. Далеко не в кожній сім'ї такі умови. І я прикипів до комуни, до тієї чудової сім'ї, де я пізнав турботу, теплоту, надію.

16.08.91 р."

Макаренківська історія невичерпна, але у цей період педагоги світу дійшли висновку, що слід переключити акцент досліджень з історико-педагогічних на вивчення механізмів технології, його практичного досвіду, на розробці різних варіантів **упровадження системи педагога в педагогічну практику**. Наприклад, О.Левін (Польща) закликає макаренкознавців світу менше звертатися до історії, а серйозно думати над тим, яке місце може зайняти спадщина А.Макаренка в побудові виховних систем у сучасних умовах, адже його спадщина, вважав він, містить не тільки багато цінного й, що найважливіше, універсального. Слід урешті-решт відповісти, чому за своєю результативністю вона залишається недосяжною для нинішньої школи й педагогіки. Багато науково-методичних досягнень педагога-новатора вимагають подальшого всебічного осмислення, але не як історичного минулого, а з позиції впливу, зв'язку із сучасністю, творчого впровадження в педагогічну практику (Окса М.М. Універсальні цінності // Шлях освіти. – 1988. – №1. – С. 12-16).

Кому ж, як не представникам українського макаренкознавства, відповідати на ці запитання, для яких А.С.Макаренко – постать найближча, найзрозуміліша, найдоступніша, Україна найбагатша досвідом практичного впровадження його системи у всі періоди вивчення та розвитку.

Як провідний, у цьому контексті вирізняється Полтавський педагогічний університет ім.Короленка. За розробленою В.С.Лутфулліним програмою вивчаються „Основи макаренкознавства”. Пропонуємо її повністю, оскільки вважаємо, що вона може слугувати зразком не тільки для педагогічних навчальних закладів, а для загальноосвітніх закладів різного типу, що вивчатимуть педагогічну систему А.С.Макаренка.

Програми педагогічних інститутів

Основи макаренкознавства

Зміст курсу „Основи макаренкознавства” 1993 рік

Тема 1. Особистість А.С.Макаренка. Альтернативні підходи до оцінки його спадщини.

А.С.Макаренко – видатний педагог світового масштабу. Суть сучасної боротьби навколо його педагогічної спадщини.

Складність особистості А.С.Макаренка. Суспільно-політична обстановка, в якій формувалась особистість видатного педагога, соціальне оточення в роки дитинства, юності, початку педагогічної діяльності. „Педагогічний експеримент” А.С.Макаренка в колонії імені М.Горького. Комуна імені Ф.Е.Дзержинського. А.С.Макаренко і педагогічна думка 20-30-х років, протистояння з „педагогічним Олімпом”. Причини, внаслідок яких А.С.Макаренко залишив комуни ім.Дзержинського. Літературно-педагогічна діяльність А.С.Макаренка, останній період його життя.

Доля спадщини А.С.Макаренка. Необхідність подолання тенденційних поглядів на його систему. Неприпустимість крайніх підходів до оцінки творчості А.С.Макаренка.

Основні напрями сучасних досліджень спадщини А.С.Макаренка у вітчизняній і зарубіжній педагогіці.

Тема 2. Єдність теорії і практики в педагогічній творчості А.С.Макаренка.

Основні етапи практичної педагогічної діяльності А.С.Макаренка. Проекти об'єднання українських навчально-виховних закладів для дітей, що не мають батьків. Загальне й особливе в досвіді А.С.Макаренка. Прагнення А.С.Макаренка до виявлення закономірностей виховання, його діяльність як теоретика. Ставлення педагога-новатора до традиційних засобів виховання, їх творче використання. Виявлення об'єктивних закономірностей, що визначають постановку педагогічних цілей і забезпечують їх досягнення. Основні положення педагогічної системи А.С.Макаренка: принцип педагогічної доцільності; ціль виховання; створення виховного колективу педагогічного закладу; педагогічно доцільна організація життя і діяльності колективу; єдність вимогливості й поваги до особистості кожного вихованця; перспективи розвитку колективу й особистості; система перспективних ліній. Проблема організації вільного часу вихованців у педагогічній системі А.С.Макаренка. Несумісність цієї системи з концепцією авторитарного виховання.

Тема 3. А.С.Макаренко про мету виховання та її зв'язок з методами виховної діяльності.

Розробка логіки педагогічної доцільності в творчості А.С.Макаренка. Мета виховання як головний системоутворювальний фактор. Роль колективу в досягненні мети виховання та взаємозв'язок мети і методів виховання. Співвідношення методів навчання і методів виховання. Роль наукового знання, освіти у формуванні особистості.

Порушення логіки педагогічної доцільності. Характерні хиби у виборі методів виховання (хиби типу дедуктивного висловлювання, „етичного фетишизму”, уособленого засобу).

Проблема мети і методів виховання в сучасній загальноосвітній школі.

Тема 4. Проблема цілісності і розвитку виховного процесу. Відносини як об'єкт педагогічної діяльності.

Єдність об'єктивних і суб'єктивних передумов виховання особистості.

Безперервний розвиток колективу як умова здійснення цілісного виховного процесу. Перспективи розвитку колективу й особистості. Формування єдності свідомості та поведінки, почуттів і волі, звичок і вмінь, здібностей і потреб.

Розвиток колективу й особистості на основі поєднання суспільних, колективних і особистих перспектив. Система перспективних ліній.

Відносини як об'єкт педагогічної діяльності. Відносини у житті та діяльності виховного колективу. Стиль виховання і його обумовленість єдністю цілей і засобів. Зміст і міра суспільно-педагогічних вимог до виховного колективу і особистості – головне у стилі виховання. „Педагогічний ризик”.

Тема 5. А.С.Макаренко про виховання дисципліни.

Дисципліна як результат і як умова виховного процесу. Режим як засіб виховання дисципліни. Повага до особистості й вимогливості до неї як передумова виховання дисциплінованої поведінки. Організація вільного часу дітей та підлітків та її значення у вихованні дисципліни, клубна робота та її методика.

Значення індивідуального підходу у вихованні дисциплінованості дітей та підлітків.

Тема 6. Формування особистості в колективі. Розвиток виховних колективів у педагогічній діяльності А.С.Макаренка.

Творчий розвиток особистості й індивідуальності в колективі. Практичне рішення А.С.Макаренком проблеми особистості в колективі. Подолання в ході виховання суперечностей між наявним рівнем розвитку особистості та необхідним результатом його формування. Індивідуальний підхід у вихованні.

Педагогічно доцільна організація життя й діяльності колективу як проблема теорії і практики виховання.

Хибність концепції самообладнання, самоорганізації виховних заходів. Рецидиви антигромадської поведінки вихованців колонії ім.М.Горького як результат здійснення цієї концепції.

Матеріальні та побутові умови комуни ім.Ф.Е.Дзержинського; вплив цих умов на формування колективу.

Особливості формування колективу колонії ім.М.Горького. Організаційна побудова колективу. Педагогічне керівництво і дитяче самоврядування.

Виховний колектив комуни ім.Ф.Е.Дзержинського. Організація продуктивної праці. Вплив виробничого процесу на розвиток колективу.

Концепція паралельної педагогічної дії – основа методів виховання в колективі. Неподільність виховної діяльності педагогів і діяльності дитячого колективу. Безпосередня педагогічна дія – компонент методу паралельної дії.

Тема 7. Проблеми виховання дітей у сім'ї в педагогічній спадщині А.С.Макаренка.

Моральні принципи сімейного життя, труднощі становлення і розвитку сім'ї. Співвідношення суспільного і сімейного виховання.

Сім'я як виховний колектив. Специфіка сімейного колективу. Роль сім'ї у вихованні громадянина і формуванні потреб.

Основи авторитету батьків-вихователів. Причини негативних явищ в сімейному вихованні.

Гра як засіб виховання. Перехід гри у працю. Виховання у дітей культурних навичок. Виховання дисципліни дітей у сім'ї. А.С.Макаренко про способи роботи школи із сім'єю. Вплив шкільного колективу на сім'ю через вихованця.

Тема 8. Педагогічна система А.С.Макаренка та актуальні проблеми виховання у вітчизняній і зарубіжній педагогіці.

Логіка педагогічної доцільності та її реалізація в сучасній школі. Створення виховного колективу в загальноосвітній школі. Первинний різновіковий колектив вихованців. Розвиток теорії та методики виховання в шкільному колективі.

Виховання свідомості дисципліни школярів. Попередження і подолання педагогічної занедбаності дітей і підлітків.

Учнівське самоврядування в досвіді передових загальноосвітніх шкіл. Актуальні напрямки діяльності учнівського самоврядування: зміцнення матеріальної бази школи, внесення змін у режим шкільних знань, у зміст і методику предметів, що вивчаються за вибором учнів, у систему позакласної виховної роботи, атестація вчителів і вихователів, матеріальне і моральне заохочення їх праці.

Вплив педагогічної системи А.С.Макаренка на теорію і практику виховання дітей, підлітків і учнівської молоді в зарубіжних країнах.

А.С.Макаренко про виховне значення клубної роботи. Створення системи клубної роботи В.М.Терським. Застосування цієї системи в досвіді сучасних передових шкіл, зокрема школи №315 м.Москви. Літні походи вихованців у педагогічній практиці А.С.Макаренка і в роботі сучасної школи.

„Усвідомлення ідей і новаторського досвіду майстра-вихователя, – ділиться активний макаренківець цього періоду Іван Федорович

Кривонос, – саме й дало нам підстави виробити змістовну модель процесу формування основ педагогічної майстерності в майбутнього вчителя, а відтак створити програму і підручник з педагогічної майстерності...” Йдеться про підручник „Педагогічна майстерність” (І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос, О.Г.Самещенко, В.А.Семиченко, Н.М.Тарасевич). Структурування знань навколо ключових ідей А.С.Макаренка про педагогічну майстерність знайшло відображення в таких темах, як сутність педагогічної майстерності, педагогічна техніка вчителя, педагогічна майстерність як мистецька дія в театрі, майстерність педагогічного спілкування тощо.

Відкривається книжка посвятою: „Талановитому синові України, визнаному світом, педагогові-експериментатору, теоретику і практику педагогічної майстерності Антону Семеновичу Макаренку”.

Цей перший у вузівській практиці підручник з педагогічної майстерності у 1999 р. висунутий на здобуття Державної премії України в галузі науки і техніки, є свідченням прогресивності ідей великого педагога.

Ідеї А.С.Макаренка продовжують цікавити педагогічну громадськість.

Конференції, проведені на базі Полтавського педагогічного університету: „А.С.Макаренко і Полтавщина” (1986), „Творча спадщина А.С.Макаренка і удосконалення підготовки педагогічних кадрів” (1988), „А.С.Макаренко – видатний педагог ХХ століття (1998), „А.С.Макаренко і світова педагогіка ХХ століття” (1999).

Праці, що вийшли за останнє десятиріччя:

Кривонос І.Ф. Спадщина А.С.Макаренка – кожному вчителю (1988);

Коваленко В.В., Пашко Л.Ф., Пашко М.С. та ін. Нові форми трудового виховання в сучасній школі і педагогічна спадщина А.С.Макаренка.

Методичні рекомендації (1990):

Крамущенко Л.В. Педагогічна спадщина А.С.Макаренка і сучасна школа: Навчальний план і програма народного університету науково-педагогічних знань (1990);

Бобрицька В.І., Ковтун В.М. А.С.Макаренко і практика сучасних закладів дитячого виховання (1991);

Крамущенко Л.В. Макаренко А.С. Життя і педагогічна діяльність: Посібник для учнів і викладачів педагогічних класів (1992);

Крамущенко Л.В., Кривонос І.Ф. та ін. Педагогічна майстерність А.С.Макаренка-вихователя: Програма спецкурсу (1993);

Бобрицька В.І. Теорія і практика самоврядування в педагогічній спадщині А.С.Макаренка: Програма для самоосвітньої роботи вчителів (1994).

Плідно працюють співробітники музеїв Кременчука та Ковалівки. Особливо цінною є книга П.Г.Лисенка „Долі вихованців А.С.Макаренка” (1994), в якій широко використано архівні джерела і документальні матеріали.

Здавалося б, усі суперечливі проблеми розв’язано...

Новою спробою підірвати авторитет А.С.Макаренка є стаття „Антон Макаренко – „батько” шпיוнов” у газеті „Вечерние вести” (Київ) під рубрикою „Наша биография” (№956-057 (102-103) 26 марта 1999 года). Її автори Андрій Текило і Арсеній Келеберда. „Враг народа”, „Печальный конец”, „Неожиданная помощь”, „Школа Штирлицев” – рубрики цієї статті. Вчитуючись у рядки публікації, переконаєшся в тому, якою міцною є ниточка, що пов’язує фальсифікаторів різних етапів життя, діяльності А.С.Макаренка, розвитку і впровадження його ідей. Якоюсь мірою нам вдалося за нею простежити, про це йшлося в попередніх розділах книги.

У чому ж звинувачують А.С.Макаренка автори цієї статті?

По-перше, що він уник репресій (як відомо, усі документи на нього, як „ворога народу”, а саме це було основним звинуваченням стосовно людей, яких репресували, були ретельно підготовлені і направлені в певні слідчі органи);

По-друге, його експериментальний заклад – це центр для підготовки шпигунів, організований за вказівкою Сталіна. Прилучається ще й ілюстрація сиріт, до речі, через виховні заклади А.С.Макаренка їх пройшло понад 3000 (готувалося 3000 шпигунів?!) зі спотвореними поглядами, не сумісними з оригіналами, які, на щастя, зберігаються в архівах і як музейні експонати. Варто тільки взяти до рук книгу П.Г.Лисенка (директор педагогічно-меморіального музею А.С.Макаренка м.Кременчука) „Судьбы воспитанников А.С.Макаренко. Документально-биографические очерки (Полтава. ОГОИ: Полтавский литератор, 1994), де узагальнено понад 200 життєвих доль його вихованців з використанням фотографій з їх справжніми обличчями і поглядами людей, яким і на думку не спадало, що їх можуть зображувати в такий спосіб. Очі – це дзеркало душі людської. Віддзеркалюють вони істинну душу, а не карикатурного фотомонтажу; а по-третє, що найприкріше, усі досягнення експериментального закладу зведено до тієї ж підготовки шпигунів. Парадоксально, по-дитячому наївно звучить звинувачення (подаємо його в оригіналі):

„Уже в ноябре в центр подготовки разведчиков поступили первые ученики: младшему было шесть лет, старшему семнадцать. Через месяц секретное подразделение пошло в состав коммуны им. Ф.Дзержинского. Сама коммуна была идеальным прикрытием для

разведшколы, а ее контингент формировался путем тщательного отбора среди коммунаров. С этой целью здесь были созданы спортивные и технические секции: веломотоспорта, бокса, кавалерийская, фотографическая, радиодола, а также организованная военная игра. Детей подвергали специальному тестированию для определения их интеллектуального уровня. Прошедшие испытания зачислялись в центр. Здесь же они получали высшее образование, в основном по техническим специальностям. Макаренко впервые предложил разведовательную специализацию и т.п.”

Одне слово, успіхи, яких досяг А.С.Макаренко зі своїми колегами, здійснювались не з метою підготовки майбутніх воїнів і громадян держави (про це йшлося в попередніх розділах книги), а щоб готувати шпигунів. Виникає питання, що ж перешкодило вихованцям ними стати, оскільки статистика підтверджує протилежне: зі стін закладу вийшли висококваліфіковані й талановиті люди з багатопрофільною професійною підготовкою, що відзначилися під час Великої Вітчизняної війни й у післявоєнний період. І всі вони до кінця свого життя сприймали А.С.Макаренка як сприймають істинного батька істинні діти.

Ідеї А.С.Макаренка втілюються в поступках борців за нову національну школу. Поводирем цього руху можна вважати педагога макаренківського гарту – **О.Захаренка**, який продовжує нести свою естафету директора школи та голови Творчої спілки вчителів України (Фрагмент із виступу на Першому з'їзді педагогічних працівників України. Освіта. – 1993. – №5. – 27 січня): *„Чи бачили ви різномат'я на узліссі влітку? Яке розмаїття барв і форм. А разом чергова гармонія природи. Так і кожна людина, кожна школа – неповторна квіточка, і не треба нічого придумувати. Закон природи – єдність різномат'тя – справедливий і на нашій освітянській поляні. Мені приємно, що це відзначено в програмі, отже, має бути підкріплено ділом: від індивідуального проектування (а відтак – створення будіндустрії освіти до авторських програм та методів, об'єднаних культом головних цінностей людини: здорового тіла, розуму (освіченості), культури душі (вихованості), працьовитості, національної гордості...”*

О.Захаренко в свій час так визначив основний напрямок педагогічної діяльності школи, так би мовити, давнє кредо Сахнівки: *„Як я розумію, завдання школи полягає в тому, щоб навчити учнів вчитися, навчити їх оволодівати знаннями, систематизувати і осмислювати їх. І все ж, хоча навчання має досить важливе значення, провідним у процесі шкільного етапу розвитку людини – є виховання, виховання в учнів чесності, працелюбності, доброзичливості. Вирощувати творця, виховувати працюю і в праці. Тоді і виростають справжні хлібороби, учні, поети, космонавти, патріоти своєї країни”*

(Чубар В.С. Письмо в будущее. Рассказ о Сахновской школе: Реформа школы: пути ускорения. // Педагогіка. – 1988).

Школа Захаренка завжди приваблювала вчених. По-новому тлумачать його досвід у статті „Наступність. Школа-господарство А.С.Макаренка і школа-голока О.А.Захаренка” (Освіта. – 1988. – 11-18 лютого), автори **В. Ф. Моргун, І.Зубкова, О.Матвійчук**, представники Полтавського педінституту та асоціації психологів м. Луцька.

Однією із кращих в районі та в області є **Качківська середня школа** Вінницької області. Тривалий час вона реалізує навчально-виховний процес у новозбудованому приміщенні. Великий внесок у її розвиток зробила Марія Василівна Чорній, відмінник народної освіти, учитель-методист, про яку можна сказати, що вона „народилась у цій школі”, виконуючи обов’язки заступника директора школи, в умовах, що аналізуються її керівником: „Від першокласниці і понині вона скріплена нею своїм розумом, душею і творчістю. Свого часу вона сприяла розвитку досить складного експерименту – впровадженню макаренківської технології в умовах сільської школи, новаторські підходи до навчально-виховного процесу панують і понині. Про це засвідчує і рубрика в районній газеті „Сільські вісті” (1996. – №5. – січень) – „Урок для директорів шкіл”, у якій йдеться про семінар, що відбувся на базі школи. Його тема: „Сучасна школа: проблеми керівництва”.

„Завітаєш у Качківську школу і відчуєш дотик доброго, розумного, світлого, – так починається матеріал газети. – Відкинувши труднощі, розумієш, що для творчості, ініціативи, ентузіазму не існує перешкод. Люди, наділені такими рисами, працюють, не реагуючи ні на що, залишаються вірними своєму високому вчительському покликанню. Такого висновку доходить, мабуть, кожен із учасників семінару, ознайомившись із цим педагогічним колективом.

Не подумайте, що ця школа поставлена в якісь особливі умови: додаткові кошти на ремонті, будівництві, закупівля унаочнення, сучасна зарплата... Ні, все так, як і в інших школах нашого району: труднощі, проблеми. Тільки вирізняється цей колектив тим, що прагне розв’язувати їх своїми зусиллями.

„Як?” – запитаєте. Ось низка відповідей: потрібно будувати підсобні приміщення. Не вичікувати, поки хтось завезе камінь, – почали заготовляти самі. На земельній ділянці виростили ячмінь. Продали.

І закупили частину будівельних матеріалів, оформили актову залу. Проявили ініціативу в підвальному приміщенні оформити кімнати для гурткової роботи...

Ваблять зір затишні класи, кабінети, добре обладнані майстерні. На їх базі навчається за програмою професійного училища група

курсантів – 25 чоловік. Після закінчення навчання вони отримають права тракториста широкого профілю.

Школа підтримує міцні зв'язки з місцевим колективним господарством, за рахунок якого харчуються всі учні I – II-х класів. Обід складається з трьох смачних страв. Директори шкіл району мали можливість познайомитись із здобутками педагогічного колективу Качківки. Вони побували у всіх класах і дали високу оцінку урокам. Відвідали позакласні заходи: перед учасниками семінару виступили вокально-інструментальний ансамбль, танцювальний колектив, члени драматичного гуртка...”

Качківська школа має глибоку, цікаву історію. Кожен її аспект може бути семінаром для педагогів різного профілю. „Госпрозрахунок – чудовий педагог”, – ця думка А.С.Макаренка (Т. 4. – С. 346) набуває нині істинного ключового значення. Формувати новий тип економічного мислення, почуття у господаря суспільного виробництва з допомогою застарілих форм організації трудової діяльності школярів уже практично неможливо. Звичайно, не кожна школа може перейти на повний госпрозрахунок, самофінансування. Однак назріла необхідність вводити в трудову діяльність школярів прогресивні форми організації праці й нові методи господарювання, компоненти госпрозрахунку.

Нові економічні умови – нове економічне виховання. Виникає потреба формування в школяра якостей та умінь менеджерської діяльності, рис майбутнього управлінця, навичок планування та обліку виробничої діяльності. А.С.Макаренко ще свого часу писав, що важко зрозуміти, що таке план на виробництві. План, вважав він, полягає не лише в тому, скільки потрібно зробити столів і стільців. План – це тонке мереживо норм і стосунків. Це найскладніше „обладнання” людської діяльності. І на такому обладнанні потрібно виховувати наших громадян, оскільки вони беруть участь не в кустарному виробництві, а у виробництві великого державного масштабу, організованому за останнім словом техніки (Т.4. – С.186).

Подальшою перспективою кожного школяра є оволодіння особливостями мікропроцесуальної техніки як бази комплексної автоматизації виробничих процесів, оволодіння основами інформатики, що є складником його технічної і загальної культури. На цьому етапі прогресу цивілізації реалізується ідея А.С.Макаренка щодо необхідності залучення молодого покоління до сучасної техніки як запоруки успішної перебудови виробничо-технічної підготовки школярів до праці, формування в них якостей новаторів виробництва. Ідеї А.С.Макаренка щодо продуктивності праці глибоко сучасні, їх треба брати на озброєння з метою швидкого й успішного розв'язання завдань, пов'язаних із побудовою нової школи, інтегрування її у міжнародний простір.

За економічними проблемами не слід забувати і про те, що школяр – це дитина, підліток, юнак. Вони прагнуть реалізувати і свої творчі здібності, таланти. Тобто слід реалізувати й ідею Макаренка щодо організації клубної діяльності школярів. До неї він ставився як до важливої сфери єдиного й неподільного виховного процесу, що вимагав від педагогів високої кваліфікації і глибоких знань. Він вважав, що вихователі повинні володіти мистецтвом клубної справи. Серед помітних ознак клубної роботи А.С.Макаренко вирізняв насамперед творчість і самоорганізацію. Особливим видом клубної роботи у виховній системі А.С.Макаренка був ребусник. У житті дзержинців він займав винятково важливе місце. Дію ребусника організовував гурток, учасники якого підбирали задачі, жарти, питання, ребуси, креслення із різних галузей науки, життя, практики виробництва. У більш чи менш художній формі вони відображалися на великому картоні. Відповідати на питання могли всі вихованці у письмовій формі. За кожен запропонований завдання, як і за розв'язання, призначалась певна кількість балів. Ребусник випускався протягом зими кількома серіями. До весни підраховувалась певна кількість балів, яку одержав кожен його учасник, у залежності від цього визначалися невеликі премії. Вони вручалися на загальних зборах. Такий ребусник за умови вдалого оформлення охоплював сотні вихованців і приносив велику користь (Т.5. – С. 73 – 74).

Клубна діяльність школярів пронизує всі етапи розвитку педагогічної науки і практики. Нині вони знову почали відроджуватися, розвиватися, оновлюватися. Про це засвідчує досвід Рівненської області, зокрема Рівненського відділу у справах сім'ї та молоді департаменту соціального обслуговування, при якому діє на цей період 28 підліткових клубів, 19 з яких мають стаціонарне приміщення. Підліткові клуби розміщені в різних мікрорайонах міста і створюються за різновіковим принципом. Гуртковою роботою охоплено 4500 школярів та молоді віком від 6 до 22 років. Основні напрями діяльності підліткових клубів: художньо-естетичний (театральний, народознавчий, фольклорний, хореографічний, танцювальний, аплікація з соломки, макраме, м'яка іграшка, образотворчий, вишивання, в'язання, релігійної етики); спортивний (настільний теніс, легкоатлетична гімнастика, шашки, туристичний, регбі, футбол); технічний (автомодельний, радіотехнічний, початкове технічне моделювання).

Працює 128 педпрацівників: основних – 73, за сумісництвом – 53, з вищою освітою – 62, середньою спеціальною – 34, середньою – 28, серед них переважно студентська молодь.

Відомою постаттю на Рівненщині є А.Ф.Остапенко, який очолює Володимирецький колегіум. Педагогічний колектив цього закладу

працює, ідучи в ногу з часом: навчальний заклад перший у районі перейшов на новий розрахунковий механізм. Це дало змогу ефективніше використовувати кошти, і не тільки використовувати, а й заробляти: створено підсобне господарство, придбаний транспорт, кошти від цього господарства ідуть на виплату стипендій за результатами кожної чверті відмінникам навчання, премій – працівникам школи; у школі обладнаний комп'ютерний комплекс, супутникове і кабельне телебачення; у підвальному приміщенні силами учнів, учителів і батьків обладнані дискоклуб, учнівське кафе, тренажерний зал.

На базі школи часто проводяться районні, обласні та республіканські семінари, учні систематично є переможцями районних, обласних, республіканських предметних олімпіад, конкурсів і спортивних змагань. Команда школи „Крокус” є постійним учасником республіканського фіналу цієї гри, перемагає команди великих промислових центрів України.

Практикуються різні форми самоврядування. Ніякі питання не вирішуються без участі дітей, їхніх батьків, що дає змогу працювати без правопорушень.

Учні в школі почувають себе не гостями, а господарями.

Першого вересня оновлена Гадяцька школа-інтернат зустріла своїх вихованців. Розпочався 1998-1999 навчальний рік – ювілейний, сороковий.

29 грудня 1998 року школу спіткало горе – на 77 році життя, після тяжкої нетривалої хвороби пішов із життя М.К.Андрієвський. Очолити школу-інтернат призначено гідного наступника в особі нового директора В.М.Беседи, який має на цей період низку державних нагород: значок „Відмінник освіти України”, грамоту Міністерства освіти України, грамоту Освітнього фонду ім.Ярослава Мудрого, медаль ЦК ЛКСМ України „Лучший учитель-комсомолец”, учитель вищої категорії, має педагогічне звання „Вчитель-методист”.

Обирався делегатом XII Всесвітнього фестивалю молоді та студентів у Москві (1985 рік), був делегатом з'їзду творчих педагогічних працівників України (1991 рік) та II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти (жовтень 2001 року).

Вимогливість, ретельність, конкретність, лаконізм – риси ділового стилю В.М.Беседи. У ситуаціях, що часом виникають, директор цитує слова Генерального авіаконструктора С.П.Корольова про те, що „хто хоче вирішувати проблему, той веде пошук шляхів, а хто не хоче – пошук причин для виправдання бездіяльності”.

Директор продовжує багаторічні традиції школи в навчальній та виховній роботі, зміцнюється матеріально-технічна база.

У 2001-1002 навчальному році у школі працює 79 педагогів. Серед них: 3 – заслужені вчителі України, 3 – вчителі-методисти, 2 – вихователі-методисти, 6 – старші вчителі, 20 – вчителі вищої категорії, 18 – першої категорії.

Учителі систематично підвищують свій фаховий та методичний рівень. Беруть активну участь у роботі районних методичних об'єднань, професійних конкурсах, ярмарках педагогічних технологій і досягають хороших результатів.

Вирізняється досвід різновікового загону „Сигнал” Сумського педуніверситету.

У конкретній практиці РВЗ „Сигнал” суспільно-корисна спрямованість діяльності програмувалася з перших кроків росту: виступи у школах міста і району, робота в трудових таборах, підготовка конкретних піонерських спеціальностей: горністів і барабанщиків, юнкорів, вожатих, допомога студентам інституту ім.А.С.Макаренка в підготовці до літньої практики і т.п. З появою можливостей реєстрації нових дитячих організацій, з 1991 року, проводилася планомірна практична робота з питань вивчення досвіду скаутів, і в 1994 році скаутська організація об'єднала скаутів 28 шкіл Роменського мікрорайону. Ця організація успішно діє в складі РВО „Сигнал”, а з 1996 року офіційно зареєстрована, має власну форму, самоуправління, керівництво, бере участь у роботі Асоціації Скаутів України (АСУ). Відповідно до змін умов змінилася й піонерська організація в „Сигналі”. Залишаючись найчисельнішою за складом, вона зберегла спадкоємність традицій горністів і барабанщиків, юнкорівських редакцій, роботи клубу любителів наукової фантастики. Діти в новій піонерській формі ходять у походи, працюють у піонерських таборах, які організують самі. Нові можливості дозволили піонерам брати участь у створенні обласного піонерського табору „Ворскла”, який, як вони й мріяли, складається із шести наметових таборів за течією р. Ворскла в Охтирському районі. За два роки його маршрутами пройшло 600 дітей. Але за всіма цими наведеними фактами є ще одна немаловажна деталь: скаути й піонери працюють разом. Залишаючись повністю різними за своєю суттю організаціями, ґрунтуючись на зовсім різних принципах – „колективному” й „особистісному”, вони усе ж співпрацюють, і це найцінніший соціальний досвід, що набувається в діяльності.

Розглядаючи **наступний напрямок діяльності РВЗ**, слід зразу ж його визначити як характерну особливість дитинства – **романтизм і прагнення грати. Підлітків захоплює дорога**. Їм цікаві походи в будь-які пори року. І не тільки пересування пішки і багатоденні випробування походів, але й незвичність цих подорожей. РВЗ „Сигнал”

з часом визначив маршрути традиційних походів і не тільки пішки, але й на лижах зимою, на велосипедах у день 9 Травня і, мабуть, найсокровенніше для кожного – літній дводенний похід на човнах річкою Ворскла. Це справжня пригода, яку всі запам'ятовують назавжди! Краєзнавство і туризм розширюють аспекти пізнавального плану. У походах і подорожах ведуться астрономічні спостереження, практичне навчання навичок виживання й самообслуговування, проходять уроки моральності й дружби в подоланні труднощів, складається власний фольклор, літопис, здійснюються відкриття.

І ще один напрямок змісту діяльності РВЗ належить до числа найскладніших – створення умов систематичного росту особистості й колективу. Це значна частина діяльності, яку можна віднести до категорії „робочих буднів”. В описах передового виховного досвіду перевага завжди віддавалася ефекту найяскравіших, ефектних і неординарних подій. Але за всієї важливості в масі конкретного часу вони посідають дуже скромне місце. Значно протяжніші за часом „звичайні дні”. Заповнити їх діяльністю, пов'язаною з навчанням, заняттями дуже непросто. Конкурентом за монотонністю і формалізмом для РВЗ завжди є школа. Не стати її продовженням у вільний для дітей час – завдання не з простих. Три рази на тиждень кожна дитина в РВЗ „Сигнал” повинна відвідати звичайні заняття: горністи й барабанщики в актовому залі вчать сигнали й марші, юнкори в редакціях вчать поводитися з апаратурою і випускати газети, фантасти вивчають зоряні карти й Сонячну систему. А ось у скаутів відбувається непроста справа навчання мистецтву в'язання вузлами, користуватися азбукою Морзе і Семафоркою. Без цих навичок для всіх, хто займається, залишається просто невиконаною основна умова діяльності – **творчість**, що передбачає певний рівень професіоналізму. Досягнення її кожною особистістю, колективом – це теж діяльність, що забезпечує формування соціального досвіду, що забезпечує власний ріст. Ця діяльність складна. Причина – слабка мотивація в дітей, які, як правило, одержують від життя все авансом. Організувати таку діяльність взагалі не важко, якщо опиратися на принципи „прогресивної педагогіки”. Прогресивною не за своєю якістю, а в смислі заохочення й стимуляції прогресу особистості. Усі можливі звання й нашивки, значки ансельбанти, конкурси й огляди – та мало що ще можна придумати! У горністів і барабанщиків, наприклад, кожний вивчений марш додає зірочку до нашивки й відповідне присвоєння одного із звань: „сигнальщик”, „капітан”, „прапор-капітан” і т.п., у юнкорів кожна засвоєна редакція – це нашивка на пагонах, у фантастів – значок на форму. Далі від усіх у цьому традиційно встигають скаути. У них справжнє багатство усіх

можливих нашивок і знаків розрізнення. Рівень мотивації можна значно підвищити, але це не самоціль, а процес засвоєння конкретного соціального досвіду самоорганізації!

Ми розглянули три основні напрями в змісті діяльності різновікових дитячих об'єднань. Вони мають свої особливості.

По-перше: зміст діяльності РВЗ проходить „природний відбір”, який передає найвластивіші для дітей перспективи. Як правило, це рухомі й комплексні форми. Сам „природний відбір” визначається добровільністю участі дітей у РВЗ. Якщо практикувати те, що їх не приваблює, то РВЗ просто розпадеться.

По-друге: ці напрями легко розділяються за особливостями дитячого контингенту РВЗ. Кожному віку надається можливість використати свій потенціал. Ніякого опосередкування діяльнісної активності для дітей у РВЗ не відбувається.

По-третє: усі три напрями мають спільну основу – психолого-педагогічні особливості дитячого віку й активізують дитячі групи в широкому віковому діапазоні (від 10 до 16 років).

По-четверте: усі три напрями орієнтовані на критерій не вікового потенціалу особистості, а насамперед усного її соціального досвіду, що спрямовує всю діяльність на його активне засвоєння.

Зміст, як і структуру, забезпечити керівникові РВЗ дуже складно. Але всередині самого РВЗ існують дивні „рушійні сили” підтримки. Вони визначаються процесом взаємодії різноманітного соціального досвіду і розібратися в цьому, на наш погляд, буде цікаво! (Подається згідно з досвідом Анохіна Є.В.)

6.4. Пошуки нового Макаренка тривають...

„Нам потрібно сьогодні багато „макаренків” для того, щоб соціально-педагогічно так підтримати дітей з найбільш вразливих верств світу, дітей і підлітків вулиць, як це описав і радив на основі свого власного досвіду А.С.Макаренко”

**Леонард Фрезе, професор,
Марбург, Німеччина**

Аналіз етапу розвитку макаренкознавства, що відповідає нинішнім умовам – початку ХХІ століття – засвідчив, що прогресивніше він розвивається в теорії, оскільки виокремилися нові напрями дослідження. У діяльності Міжнародної асоціації

макаренкознавців (МАМ) – у цей період центром її є Росія, очолює її кандидат філософських наук Тетяна Федорівна Корабльова (Див.: Корабльова Т.Ф. Философско-этические аспекты теории коллектива А.С.Макаренко. Специальность 09.00.05 – этика – Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук. – Москва, 2000), – як провідний серед інших проблем, вирізняється аспект педагогічної практики, зокрема трудова діяльність школярів. Цей досвід узагальнюється на основі міжнародного конкурсу ім. А.С.Макаренка під гаслом „Педагогіка справи” на сторінках журналу „Народное образование”, починаючи з квітня 2003 р. Конкурс приурочено до 115-ї річниці від дня народження А.С.Макаренка. „Нова хвиля інтересу до спадщини Макаренка, одного із небагатьох класиків педагогіки, хто займався в основному вихованням – пов’язана з багатьма причинами, – висловлюється на сторінках журналу президент Міжнародної макаренківської асоціації Тетяна Корабльова. – Насамперед, це сучасна ситуація в галузі виховання. Фактично повна відмова держави від своїх пріоритетів у вихованні на користь навчання (принаймні до 1999 року), ріст злочинності, безпритульності, поширення бездоглядності суттєво дегуманізували соціальне середовище”. У зв’язку із 115-ю річницею із дня народження А.С.Макаренка з 1-го по 5-е квітня 2003 року в Москві було проведено Міжнародну конференцію „Педагогіка А.С.Макаренка в розв’язанні проблем сучасного дитинства” і Міжнародний конкурс ім. А.С.Макаренка. Заходи було підтримано Комітетом з освіти і науки Державної думи РФ, Комітетом із суспільних і міжнародних зв’язків, Комісією у справах молоді і спорту Ради Федерації, Міністерством освіти РФ, Аграрною партією Росії (К итогам конференции „Педагогика А.С.Макаренко в решении проблем современного детства” // Народное образование. – 2003. – №8. – С. 173).

Визначальною рисою форуму стала **практична спрямованість**.

Міжнародна макаренківська асоціація передбачила цілі й найближчі завдання, що полягають у такому:

- сприяти формуванню громадянського суспільства, доводячи переваги „школи життя”, педагогіки здорового глузду в порівнянні зі „школою учіння”, „педагогікою дозвілля”;
- реабілітувати в громадській думці колектив як головний інструмент **соціального виховання**, спроможний гармонізувати взаємостосунки особистості й суспільства;
- сприяти поширенню у виховній практиці виробничої праці усіх видів продуктивної зайнятості, формуванню **єдиних колективів** педагогів і учнів – практичному оволодінню макаренківською „педагогікою життя”;

- подолати прогресивний індивідуалізм, споживацьку психологію до праці, а також установку на заробіток будь-якою ціною замість гідної праці, сприяючи тим самим формуванню (чи корекції) „соціального замовлення” на цілі виховання з орієнтацією на найближче майбутнє;

- бути джерелом достатньої інформації про життя і творчість великого педагога в контексті пошуків суспільної думки 20-30-х років ХХ ст., що спонукають до самостійної соціальної творчості;

- цілеспрямовано вивчати сучасні виховні технології як вітчизняні, так і зарубіжні, що сприяють ефективній взаємодії педагогічної громадськості з участю державних і політичних організацій (там само, с.173-174).

Однією з провідних визначається проблема переосмислення мети і завдань сучасного освітнього простору, вирізняються стратегічні орієнтири: подальша демократизація, піднесення авторитету особистості, її культури, толерантності, створення умов для молодшої людини з метою оволодіння нею вміннями і навичками у період її становлення, які б дозволили продуктивно жити і творити в нових умовах світової інтеграції; розвиток освітньо-виховних технологій з урахуванням набутого людством прогресивного досвіду. У цьому контексті – і педагогічна система А.С.Макаренка.

Якщо в економічному розвитку процес інтегрування може мати свій вибір – інтегрування в європейський простір чи міждержавна інтеграція, то **наука**, в тому числі й педагогіка, **потребує** для свого прогресивного розвитку **інтегрування зі світовим цивілізаційним простором**, оскільки ґрунтується на єдиній знаково-термінологічній основі, загальноприйнятих законах та принципах розвитку Всесвіту і Людини як єдиної цілісної системи.

Такий підхід уможливило взаємозбагачення культурами, сприяє постійному взаємообміну й оновленню теорії й практики, у тому числі педагогічній. Про це засвідчує низка форм пропаганди ідей А.С.Макаренка українськими вченими.

Наприклад, 8-11 квітня 2002 р. з метою популяризації педагогічної системи А.С.Макаренка Міжнародна макаренківська асоціація, Полтавський державний педагогічний університет ім. В.Г.Короленка і Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М.В.Остроградського провели Міжнародний семінар „**А.С.Макаренко і світова педагогіка**”, присвячений 10-річчю Міжнародної макаренківської асоціації і 75-річчю від дня створення комуни ім. Ф.Дзержинського.

На семінарі обговорювалися такі питання:

- біографічні й історичні аспекти макаренкознавства;

- педагогічна творчість А.С.Макаренка;
- актуальність педагогічної спадщини А.С.Макаренка.

Учасниками семінару були макаренкознавці з України, Росії, Білорусії, Польщі, Чехії, Італії, Німеччини, Угорщини.

Приємною несподіванкою стала зустріч з А.С.Васильєвим-Макаренком, внуком рідного брата А.Макаренка і сином вихованця А.Макаренка Антоном Калабаліним.

У процесі підготовки до Міжнародного семінару оргкомітет одержав листа від Олександра Левіна, професора Варшавського університету, у якому наголошується на важливості нового звучання в наші дні педагогічної концепції Антона Макаренка: „...Тема семінару „А.С.Макаренко і світова педагогіка” має свій глибокий сенс. Але в той же час звучить занадто академічно і ... дещо проникнута духом „Педагогічного олімпу”.

Вважаю, що в наш час (початок нового століття), коли існують найколосальніші ускладнення виховного процесу, потрібне значно гостріше формулювання основної теми. Таке формулювання, яке розкриє по-новому загальнолюдські основи педагогічної концепції Макаренка, а не її політичні обмеження, пов'язані з перебудовою світу „у його період і в наш час” (Педагогічна концепція А.С.Макаренка і Європа // Імідж сучасного педагога. – 2002. – №4-5 (23-24).

Сучасні напрями національної освіти й виховання дітей, учнівської, студентської молоді в аспекті багатогранної творчості Антона Макаренка та деякі шляхи підготовки вчителів до творчої професійної діяльності обговорено на науково-практичній конференції, присвяченій 115-й річниці від дня його народження у **Житомирському державному педагогічному університеті** ім. Івана Франка (Національна освіта у контексті творчості А.С.Макаренка: Зб. Наук. Праць (За ред. проф. М.В.Левківського. – Житомир: ЖЦНТЕІ, 2003).

Як макаренкознавчий центр зарекомендував себе **Мелітопольський державний педагогічний університет**, кафедра загальної педагогіки якого співпрацює у межах договору з лабораторією „Макаренко – Реферат” Марбурзького університету (ФРН) від 13 вересня 2000 р.

Якщо в попередні періоди нас цікавило, як реалізуються ідеї А.С.Макаренка за кордоном (**Кривонос І.Ф.** Педагогічні ідеї та досвід А.Макаренка в контексті світової педагогіки” // Педагогіка і психологія. –1998. – №1. – С.185-188; **Крамушенко Л.В.** А.Макаренко в професійній долі польських педагогів (там само, с.204-208); **Дічек Н.П.** Моральні цінності етики А.Макаренка в тлумаченні англійських досліджень (там само, с.176-183), здійснювався порівняльний аналіз у цьому контексті (**Зязюн І.А.** Дж.Морена і

А.Макаренко про соціометрію взаємин у групі (там само, с.189-194); **Абашкіна Н.В.** Професійна підготовка вихованців у навчальних закладах А.Макаренка і Г.Кершенштейнера (там само, с.194-197) **Денисюк С.В.** А.С.Макаренко і Я.Корчак: різні системи і спільні ідеї (там само, с.198-204); **М.Библюк.** А Макаренко і польський педагогічний олімп (там само, с.208-215); **Лобурець В.Є., Крамущенко Л.В.** Міжнародне співробітництво макаренкознавців (там само, с.223-228); **Данилова Л.О.** А.Макаренко і світова педагогіка: проблеми музейного відображення (там само, с.228-235) – виокремлені дослідження систематизовані у збірнику, присвяченому 110-й річниці з дня народження А.С.Макаренка, – **то на цьому етапі розвитку макаренкознавства в Україні характерним є аналіз поглядів А.С.Макаренка в контексті педагогіки як науки.**

Вирізняються й аспекти досліджень.

Антропологічні аспекти педагогічної творчості А.С.Макаренка.

У цьому контексті виокремлюються теоретичні доробки **І.П.Аносова** – ректора Мелітопольського державного університету, доктора педагогічних наук, професора, заслуженого працівника народної освіти України – нагородженого орденом „За заслуги” III ступеня. „А.С.Макаренко: методологічний аспект, антропологічний підхід”, – дослідження І.П.Аносова, що відкриває збірник матеріалів міжнародних педагогічних читань, присвячених 115-й річниці від дня народження А.С.Макаренка, які відбулися 18-19 березня 2003 р. у Мелітопольському державному педагогічному університеті. Він зосередив увагу на такому: „...Його ідеї та досвід навчально-виховної роботи залишаються незгасаючим маяком у нашій вітчизняній історії. Мірило макаренківської спадщини таке, що для його оволодіння потрібні будуть зусилля ще не одного покоління фахівців різних галузей соціально-гуманітарних знань і культури. В останні роки дійшли висновку, що сутність внеску А.С.Макаренка в педагогічну антропологію слід шукати не просто у розробці проблем виховання та навчання, а в створенні нового „образу” всієї педагогіки в цілому і в творчому розвитку тих компонентів гуманітарних наук і культури, з якими педагогіка міцно пов’язана” (виділено нами). (Див.: А.С.Макаренко – видатний педагог ХХ століття: Матеріали міжнародних педагогічних читань, присвячених 115-й річниці від дня народження А.С.Макаренка (18-19 березня 2003 р.) – Мелітополь: МДПУ).

І.П.Аносов розвиває цю проблему, порівнюючи антропологічні аспекти права і свободи у педагогічній творчості Л.І.Петражицького і А.С.Макаренка (Антропологічні аспекти права і свободи у педагогічній

творчості Л.І.Петражицького і А.С.Макаренка // Науковий вісник МДПУ. Серія: Педагогіка. – Випуск 1. – Мелітополь, 2005. – С.3-19), у навчальному посібнику „Педагогічна антропологія” (Аносов І.П. Педагогічна антропологія. Навчальний посібник. К.: Твім інтер, 2005).

Питання методології в контексті педагогічної спадщини А.С.Макаренка розглядає **Т.С.Троїцька**: „Питання методології для вчителів у контексті оцінки педагогічної спадщини А.С.Макаренка”; зосереджує увагу на науковій спадщині А.С.Макаренка **Юлія Літвіна**: „Звернення до наукової спадщини А.С.Макаренка та вчених педагогів у пошуках особистісно орієнтованої парадигми освіти”; звертаються до мало дослідженої в радянській педагогіці проблеми „виховуючого колективу” **В.А.Бойко, М.М.Головкова**: „Основы теории воспитательного коллектива в педагогическом наследии А.С.Макаренко”; одну із суперечливих проблем у досвіді А.С.Макаренка розкриває **К.І.Суркова**: „А.С.Макаренко про формування духовно-моральної культури старшокласників на народних традиціях”; „Технологічний аспект педагогічної концепції А.С.Макаренка” розкриває автор книги **М.М.Окса**. Різнобічний характер упровадження ідей А.С.Макаренка в педагогічну практику розкривають В.І.Плетніченко, І.В.Ворфоломеева, Д.Є. Воронін та ін. На основі порівняльного аналізу автор книги С.Г.Карпенчук у докторській дисертації „Педагогічна технологія А.С.Макаренка в контексті сучасної педагогіки” (вважається першою докторською дисертацією з педагогіки) обґрунтовуючи погляди Макаренка в контексті педагогічної науки і практики, дійшла висновку, що **А.С.Макаренко є антропологом-синтезистом**. Слугувало цьому розв’язання проблем взаємодії *соціального й біологічного* чинників у процесі розвитку людини. Пропонуємо деякі фрагменти із цього дослідження.

„...Якщо досліджувати цю проблему через досвід А.С.Макаренка, виходячи тільки з позицій 20-30-их рр. (традиційно цим періодом розпочинається класифікація етапів розвитку макаренкознавства), що характеризуються „методологічним проривом” у педагогіці, то можемо опинитися в омані, оскільки аналізувати його погляди будемо в порівнянні із представниками методологічних течій, які прогресували в цей період. Це *соціальний чи біологічний методологічні* підходи до розв’язання педагогічних проблем, що вбачали як провідний *природовідповідний розвиток і виховання*, або, навпаки, віддавали перевагу *соціальному* в цьому контексті (марксо-ленінська педагогіка). Саме на цій основі виникають розбіжності щодо методологічних поглядів Макаренка. Дійсно, багато його міркувань наводять на думку, що він є представником марксо-ленінської педагогіки, тобто розділяє

погляди представників, ідеї яких ґрунтуються на **соціальній основі**: він дуже різко виступав проти біологізму в педагогіці, вважаючи, що „...психологія, біологія, рефлексологія повинні говорити нам не про те, що ми повинні робити, а про те, як зручніше зробити те, що нам потрібно і що ми вирішили... Як із якого-небудь матеріалу створити людину...” (6 – б.Ф. 332, оп.4, ед.хр. 188.Л. 1-5 про.). У вересні 1937 р. (у лекції для працівників Наркомосу) він сказав: „Психологія потрібна педагогіці для перевірки наших практичних досягнень, для визначення їхньої відповідності природі людини, закономірностям вікового й індивідуального роз витку” (Неизвестный Макаренко. Вып. 5. / Сост. С.С.Невская и др. – М., 1994).

Ці й інші погляди А.С.Макаренка дійсно характеризують його як супротивника біологічного, суто природовідповідного підходу в педагогіці. Але вони характерні не для однодумців періоду 20-30-х рр., а ґрунтуються на поглядах більш раннього періоду. Про це свідчить порівняльний аналіз.

Звернемося до положень „Загальної педагогіки” К.Єльницького, що використовувався як навчальний посібник для педагогічних навчальних закладів у дореволюційний період (1911 р. видання): „Педагогічні міркування повинні впливати з **природних законів** (виділено нами) прояву діяльності фізичних і психічних сил людини. Без цього вони (педагогічні положення) не мали б розумної підстави і вважалися б чимось випадковим, довільним. Виклад законів прояву діяльності фізичних сил людини складає предмет фізіології, а психічних сил – психології і логіки. Отже, ці науки слугують підставою для педагогіки, вирізняються як найближчі **допоміжні** (виділено нами) науки в цьому колі (Общая педагогика. Пособие для учебных заведений, въ которых преподается педагогика и для занимающихся воспитаниемъ и обучениемъ дѣтей К.Єльницкого 15-е издание. С. Петербургъ. Издание М.М.Рутзаци, 1911).

Немає підстав стверджувати, що А.С.Макаренко є прихильником соціального середовища як провідного в процесі виховання людини. До цього чинника А.С.Макаренко пропонував ставитися дуже обережно. Не заперечуючи суспільної сутності виховання, він усе-таки вважав, що вимоги суспільства дійсні тільки для епохи, величина якої більш-менш обмежена. „Ми можемо бути зовсім упевнені в тому, – писав він, – що до наступного покоління будуть трохи змінені вимоги, причому зміни ці будуть вноситися поступово, в міру росту й удосконалення всього громадського життя” (Макаренко А.С. Пед. соч. В 8-ми т. Сост. А.А.Фролов, Л.Ю.Гордин, М.Д.Виноградова. – М., 1983-1986. – Т. 1. – С. 169). Будучи прихильником проектування особистості, він закликав до високого рівня пильності при цьому,

„володіти добрим чуттям”, пояснюючи це тим, „що розвиток вимог суспільства може відбуватися в галузі *малозначущих і малих деталей*” (виділене нами) (там само).

Цей погляд асоціюється з думками відомого російського філософа М.Бердяєва, який вважав, що серед існуючих соціальних систем немає жодної, яка б сприяла особистісному розвитку сучасної людини, тому що особистість перебуває в конфлікті із соціальністю. Який-небудь соціум ставиться до індивіда як до справно діючої приватної власності. Але саме цей конфлікт він вважав найважливішою умовою самовдосконалення людини (Бердяєв М.О. О вечном и новом человеке // Чит. газ. – 1990. – №27. – С. 13).

Теоретичний аналіз свідчить про те, що особистісний підхід у Макаренка ґрунтувався не на орієнтації на соціальне середовище, до якого він, як до визначального чинника виховання, ставився критично, оскільки вважав, що „хаотична машина соціального цілого мільйонами важелів втягувала в себе наше юнацтво, і разом з ним теліпався на якому-небудь кінці прикрашений ідеями педагог, що відкидається далеко на поворотах”. При цьому він скептично висловлювався словами Стоюніна, що „коли все-таки щось вийшло з наших дітей, то тільки тому, що взагалі з дитини щось повинно вийти, і взагалі в житті більше гарного, ніж поганого” (т. 1, с.13). Тобто А.С.Макаренко середовище не „сприймав як всесильне починання”, засуджуючи цей погляд, він визначав його як „тло, на якому намальована бліда, пасивна особистість” (там само, с. 179).

Одне слово, А.С.Макаренко не належав ні до представників природовідповідного підходу в педагогіці, ні до напрямку в педагогіці, що ґрунтується на соціальній основі. Саме тому він завжди був у конфлікті з офіційною педагогікою, а її представники, в свою чергу, неодноразово переслідували його позиції й часто засуджували його погляди як „буржуазні, антирадянські”. Він шукав шляхи удосконалення педагогіки як науки поза біолого-соціальними методологічними підходами. Про його сумніви свідчить лист М.М.Котельникову, в якому він висловив своє обурення тим, що „всі новітні праці” йдуть у напрямі, „щоб нашого вихованця розкласти на безліч складових частин, усі ці частини назвати і занумерувати, побудувати у визначену систему і...не знати, що робити далі”. (т.8, с.14). А.С.Макаренко зупинився на позиції *синтезу* в педагогічній науці, *на системному підході до вивчення і виховання* людини (органічна система). „Виховання, – вважав він, – повинно спрямовуватися *однією системою законів, подібних до природних законів* (виділено нами). І якщо в руках людини використання цих законів набуває форми різноманітних комбінацій, то єдність

принципового підходу від цього не програє, як не програє єдність біологічних законів від того, що способи пересування птаха і каракатиці різні (т.1, с.12).

Ці категорії А.С.Макаренко обґрунтовує вже в першому томі своїх праць, але відчувається, що його погляди засновані на теоретичних положеннях, якими він оволодів ще в дорадянський період. Вони співвідносні з думками В.Соловйова, всесвітньо відомого філософа, про „...**єдність** вищого починання з вільною множинністю приватних форм і елементів, творячи в такий спосіб **цілість** загальнолюдського організму...” (виділено нами), ідеєю єдиного природного закону Дж. Локка, що діє і в природі, і в людині, і в суспільстві, і в державі. Безперечно, наукові позиції В.І.Вернадського, з яким він був особисто знайомий, про цілісність біо- і ноосфери слугували синтетичному погляду А.С.Макаренка щодо педагогіки як науки. Але, окрім цього, його увагу не обійшли погляди Марі-Жозефа Пьєра Тейяра де Шардена (1881-1955) – Франція, в основному його праця „Феномен людини”, як і праця К. Д. Ушинського „Людина як предмет виховання”.

Порівняємо аналогії у поглядах А.С.Макаренка і Тейяра де Шардена:

• *розв’язання проблеми особистості й індивідуальності.*

Помилку, що усуває з правильного шляху розуміння процесу становлення ноосфери, Тейяр бачив у змішуванні, у заміні особистості індивідуальністю. „Вершина нас самих, вінець нашої оригінальності – не наша індивідуальність, а наша особистість, а цю останню ми можемо знайти відповідно до еволюційної структури світу...” (Тейяр де Шарден П. Феномен человека. – М.: Наука, 1977. – С. 207-208). А.С.Макаренко розв’язував питання про індивідуальне й особистісне в людині, визначаючи цілі виховання. При цьому він вважав, що гідним організаційних завдань „може бути лише створення методу”, який, будучи загальним і єдиним, у той же час уможливує кожній окремій особистості розвивати свої здібності, зберігати свою індивідуальність, йти вперед за лініями своїх схильностей” (т.1, с.170);

Оскільки індивідуум – категорія натуралістично-біологічна і завжди сприймається як частина цілого, частина природи і суспільства, а особистість, навпаки, не може бути частиною, вона завжди ціле і сприймається як узагальнений взірець, якому характерне універсальне (за М.О.Бердяєвим), тобто ідеальне, то й орієнтація на особистість – це є орієнтація на модель людини, що характеризує вищий рівень її сформованості. У цьому полягає прогностичний характер процесу розвитку людини до такого рівня, що реалізується на основі проектування як одного із провідних засобів розв’язання цієї проблеми.

А.С.Макаренко особливу увагу зосереджував на такому: „Нам потрібно вчитися у великих систематиків природознавства насамперед їх ерудиції, по-друге, їх поваги до реальних явищ... І, що особливо важливо: і в природі, і в суспільстві протікають процеси і еволюційні, і революційні, систематика суцільних групувань розвивається і змінюється” (т.1, с.174);

- Одним із винаходів А.С.Макаренка є програмування перспективних ліній. „Виховати людину, – вважав педагог, – означає виховати в неї перспективні шляхи. Методика цієї роботи полягає в організації нових перспектив...” (т.8, с.107);

Такі перспективи А.С.Макаренко називав **завтрашньою радістю**.

Характерніша риса моральної концепції Тейяра – це оптимізм. Він був свідком великої економічної кризи між двома світовими війнами і дійшов висновку: „З економічної точки зору ніщо ж не перешкоджає нам передбачати й надалі: **що для дитини життя починається завтра** (Тейяр де Шарден П. Феномен человека. – С. 21).

Проблема перспективи у Тейяра – одна із провідних як в індивідуальному, так і соціальному плані. „Моя єдина мета, – пише він, – і в цьому моя дійсна сила, – це прагнення побачити, тобто розвернути однорідну й цілну перспективу нашого всезагального досвіду, поширеного на людину, показати ціле, що розгортається” (там само, с. 36);

- Тейяр визначає *рефлексивну природу колективу*, що є осередком суспільства. „Кожному „поколінню цієї мислячої філи” передається та наслідується **колективний досвід** „потік рефлексії” (за Тейяром);

А.С.Макаренко, як відомо, на підставі колективного досвіду побудував свою педагогічну систему. Він дійшов висновку, що пластична за своєю природою психо-фізична організація людини з її індивідуальними потенційними можливостями саме і є тим ґрунтом, на який під впливом навколишнього середовища й виховання накопичується соціальний досвід людини, певний складовий динамічний стереотип поведіння, а потенційні біо-фізіологічні можливості і якості особистості набувають свого соціально-ціннісного орієнтуру;

- Тейяр є прихильником *добровільного об’єднання в соціальні структури*, що суперечить тоталітарному підходу до побудови суспільства. Саме на цій основі формуються різновікові внутрішньокolleктивні об’єднання в досвіді А.С.Макаренка;

- *диференційований синтез* – провідне положення Тейяра. „У будь-якій галузі, чи йдеться про клітини тіла, чи про членів суспільства, чи про елементи духовного синтезу – відбувається

диференційована єдність (виділено нами). Частини удосконалюються і завершують себе у будь-якому організованому цілому.” (там само, с.206);

- А.С.Макаренко, визначаючи предмет педагогіки, виходив із наукових позицій, що завжди ґрунтувалися на розв’язанні питання про **синтез біологічного і соціального чинників у природі людини як предмета виховання**. Він ще в 20-х рр. попереджав, що „...найнебезпечнішим моментом ще довго буде страх перед людською розмаїтістю, невміння з різноманітних елементів побудувати урівноважене ціле. Тому, – прогнозував він, – у нас завжди будуть жити спроби обстригти всіх одним номером, утиснути людину в стандартний шаблон, виховати вузьку серію людських типів – це здається легшою справою, аніж виховання *диференційоване*...” (виділено нами) (т.1, с.17).

- Висновки Тейяра концентруються на людині і науці як вирішальних феноменах взаємодії всіх процесів діяльності у Всесвіті, яким властивий процес усіх наук про людину. „І це, – пише він, – не на шкоду пізнання іншого світу, швидше навпаки – ключ до нього: ми йдемо до людської ери науки..., ця ера буде найвищою мірою ерою науки про людину – людина, що пізнає, помітить, нарешті, що людина як предмет пізнання – це ключ до всієї науки про природу... У людині резюмується усе, що ми пізнаємо” (Тейяр де Шарден А. Феномен человека. – С.220). Резюмуючи свої міркування, Тейяр доходить висновку, що „людина є найбільш *синтетичним станом*, у якому нам доступна тканина універсуму, і найбільш рухлива частина цієї тканини, що перебуває в ході перетворення”. „У силу цих причин, – підкреслює він, – розшифрувати людину означає, по суті, „спробувати довідатися, як утворився світ і як він продовжує утворюватися” (там само, с.221). У цьому полягає антропоцентризм Тейяра. Як синтезист обґрунтовує свої висновки й А.С.Макаренко: „Ми повинні навчитися так організувати виховання, щоб наші досягнення характеризувалися удосконаленням **системи даної особистості в цілому**”, – писав він (виділено нами) (т.8, с.13-14).

Запропоновані аналогії дослідження у першому варіанті подані були як результат, що ґрунтується на основі порівняльного аналізу. Конкретними фактами доказовості того, що А.С.Макаренко дійсно знав твори Тейяра де Шардена, ми не володіли. Це стало причиною негативного ставлення окремих учених, зокрема представників історії педагогіки, до цього аспекту дослідження. Нині зосереджуємо увагу на тому, що фактологічному матеріалові, зокрема архівному, передують пошук, що ґрунтується на інтуїції як методі дослідження. У сучасних умовах вона майже не згадується, але світова громадськість

повертається до цього засобу пізнання. Інтуїція високо оцінювалася східною філософською думкою. „Звичайні люди схильні заперечувати можливість інтуїтивного прозріння, що проникає із нинішнього в майбутнє. Але це виходить за межі законів природи не більше і не менше, ніж тремтіння „чарівної палички” шукача води на земній корі, що покриває водяний простір”, – вважають мудреці Сходу. Швейцарський соціальний педагог Д.Еггенберг у своєму дисертаційному дослідженні „Основи і аспекти педагогічної теорії інтуїції” розглядає останню як принцип виховної і соціально-педагогічної роботи. Майбутня соціально-педагогічна теорія, згідно з його поглядами, повинна ґрунтуватися на визнанні рівноцінності як логічного, так і інтуїтивного принципів пізнання.

І все ж таки достовірність того, що Макаренко був знайомий із ідеями Шардена, нині ми можемо підтверджувати ще й фактологічно. Цьому слугує протокол бесіди автора книги **М.М.Окси** з українською письменницею **О.Д.Іваненко** від 06.06.1985 року (**матеріали протоколу друкуються вперше**). Як відомо, О.Іваненко періодично проходила педагогічну практику в закладах А.С.Макаренка під час навчання в Харківському інституті народної освіти (ХІНО), а після його закінчення стала сподвижницею педагога й колегою. **Фрагмент із протоколу:** „На квартирі ми жили разом з Мухіною. Вона одружилася з професором О.С. Залужним. Такий цікавий, молодий і красивий був у нас професор. Закінчив Сорбону, але десь у 1936 чи 1937 році був репресований. Тяжка доля була у його дружини, – ворога народу.

Олександр Самійлович часто, майже щодня, бував у нас на квартирі. Навідувався частенько і Антон Семенович...

Із тих дискусій і бесід, які відбувалися у нас у помешканні, я пізнавала філософію, педологію, психологію та інші науки... Одного разу розмова розпочалася із вияснення питання, яким ідеалістом був Гегель – об'єктивним чи суб'єктивним. Дійшли думки, що однозначно визначити не можна. Потім про Фейербаха, перекинулись на Наторла, згадали Кершенштейнера і зупинилися на Вернадському. Запам'ятався особливо Шарден з його **завтрашньою радістю, говорили про перспективи ближні, середні і далекі...**” (виділено нами).

Завдяки цьому документові доходимо висновку, що „**нового Макаренка**”, на чому зосереджували увагу дослідники усіх етапів розвитку макаренкознавства, слід шукати в синтезі із філософськими та психолого-педагогічними ідеями дорадянського періоду, про що йшлося в першій частині цієї статті, оскільки саме в цей період А.С.Макаренко формувався як педагог. Якщо ми нині скептично ставимося до версії, що Макаренко міг бути обізнаний із такими

поняттями, як **біосфера, ноосфера**, на основі яких ґрунтуються погляди Шардена, Вернадського, філософів-космістів (нині ми намагаємося досягнути основи ноосферної освіти), то О.Іваненко нашу версію реалізує: „Макаренко і Залужний були особисто знайомі з Вернадським. Що таке ноосфера, я і сьогодні не уявила, що це таке, але пам'ятаю, як вони один одному доводили, так що Мухіній це все обридло, і вона запросила усіх вечеряти...”

У своїх дослідженнях В.С.Лутфулін дійшов висновку, що А.С.Макаренко успадкував теоретичні погляди К.Д.Ушинського. Дійсно, багато аналогій свідчить про це. Але якщо звернутися до міркувань М.І.Демкова (з ним Макаренко також був особисто знайомий), погляди якого також співвідносяться з педагогічними положеннями А.С.Макаренка, то доходимо висновку: погляди К.Д.Ушинського ґрунтуються на основі концепцій зарубіжних учених. В основному розкриті вони в праці „Людина як предмет виховання”, що є результатом закордонної поїздки і наполегливої п'ятирічної роботи, під час якої він перечитав і вивчив багато здобутків філософів стародавнього світу. Ця праця стала відомою популярною філософською й антропологічною енциклопедією. К.Д.Ушинський систематизував прогресивні тенденції світової думки першої половини ХІХ століття у сфері західноєвропейської психологічної літератури. На основі праць Ушинського розвивали свої теоретичні ідеї багато вітчизняних і зарубіжних педагогів, у тому числі і Макаренко. К.Д.Ушинський є родоначальником істинної педагогічної антропології. Із протоколу розмови М.М.Окси з О.Іваненко дізнаємося, що К.Д.Ушинський був улюбленим педагогом А.С.Макаренка, декілька разів він (А.С.Макаренко) відвідував могилу Ушинського у Видубецькому монастирі. Цінував **дидактичні ідеї** Ушинського, **народність виховання**.

У процесі аналізу доходимо висновку, що А.С.Макаренко виступає як представник **синтетичного антропологічного напрямку**. Він, як і інші представники цього напрямку, враховуючи соціальний чинник виховання у синтезі із природовідповідним, був прихильником розв'язання найактуальніших проблем соціального життя на основі пізнання людини в проявах її розуму, почуття і волі, в її ідеалах істини, добра та краси, розв'язання проблем щодо цілісного підходу до освітньо-виховного процесу, ґрунтуючись на тому, що антропологія в широкому розумінні сприймається як **синтетична наука** про людину, що повинно бути основою для педагога. Вона ґрунтується на чіткій розробці цілей виховання, стратегічною метою якого є **гармонійний розвиток** усіх кращих структурних компонентів людської природи, опора на філософію, на основі якої передбачалося підведення

загальнолюдського фундаменту під теорію виховання і добір змісту освітньо-виховного процесу за законами **розвитку Світу**.

Поняття „**синтетичність**” у педагогіці викликає багато суперечок і непорозумінь. Особливо, коли йдеться про синтез, – зразу ж виникає питання: „А де ж аналіз?” Тобто ми звикли сприймати поняття синтезу й аналізу в аналогії із засобами пізнання, що належать до теоретичних методів дослідження: як розрізнення або поєднання певних складників, намагаючись мислительно осягнути певну систему чи, навпаки, систематизувати їх. Сприймаючи саме так поняття „синтез”, похідне від нього „синтетичність” (а, можливо, навпаки) дехто просто вважає абсурдним. Щоб глибше вникнути в його сутність, звернемося до основоположних концепцій, що глибоко тлумачать це поняття, зокрема, до тих її авторів, яких вивчав або був із їхніми ідеями знайомий А.С.Макаренко. Це допоможе глибше зрозуміти логіку його педагогічного мислення.

Першим джерелом, що інформує нас про компетентність А.С.Макаренка щодо „синтетичності” як певного поняття, є „**Заява в Центральний інститут організаторів народної освіти**”, в якій він просить зарахувати його студентом на головне відділення інституту, зокрема додаток до заяви „Замість колоквиуму”, в якому він дає обґрунтування своїх знань із різних дисциплін (т.1, с.9-11). Вони дуже багатогранні, ми ж звернемося до тих, що допомагають нам з’ясувати предмет нашого дослідження. Вирізнимо із переліку філософський, соціологічний, біологічний та психологічний аспекти, оскільки саме вони є підґрунтям, на тлі якого чітко вирізняється ця проблема:

„1.3 **філософією** знайомий дуже несистематично. Читав Локка, „Критику чистого розуму” (Канта), Шопенгауера, Штірнера, Ніцше і Бергсона. Із російських дуже добре вивчив Соловйова. Про Гегеля знаю за творами.

2. Читав усе, що є російською мовою, з психології, у колонії сам організував кабінет психологічних спостережень і експерименту, але глибоко переконаний у тому, що науку психологію потрібно створювати спочатку.

3. Із **соціології**, крім соціологічних етюдів вказаних історичних письменників, знайомий із спеціальними працями **Спенсера, М.Ковалевського і Деграфа, а також з Ф. де Куладжем і де Роберті**.

4. Солідні знання маю в галузі **біології**. Кілька раз перечитував усього **Дарвіна**, знаю праці **Шмідта і Тімірязєва**, знайомий з найновішими [проявами] дарвінізму, читав **Мечнікова** та дещо інше.

Хімії практично не знаю, забув багато реакцій, але загальні положення і найновіша філософія хімії мені добре відома. Читав

Менделєєва, Морозова, Рамзая. Цікавлюся радіоактивністю...” (там само, с.9-11).

Цей перелік проблем, до того ж незавершений, з якими був обізнаний А.С.Макаренко, і авторів їх провідних концептуальних положень, характеризує А.С.Макаренко як людину, яка прагнула до науки, до втілення знань у галузі педагогіки. Оскільки його прагнення зайнятися безпосередньо наукою не реалізувалося, він щоденно, щохвилино збагачував їх і апробовував у межах свого експериментального закладу. Про це знову засвідчує наступне джерело, яким ми володіємо, – це **протокол бесіди з Оксаною Дмитрівною Іваненко М.М.Окси**. Пропонуємо нові фрагменти із цього протоколу, зосереджуючи увагу на низці імен учених, які були відомі А.С.Макаренку й не були опубліковані в семитомнику. Як на наш погляд, це значно розширює характеристику А.С.Макаренка як суперечливої постаті в педагогіці:

Фрагмент 1. „Багато імен вчених я і зараз пам’ятаю, хоча про них нічого не написано в енциклопедіях і словниках, які вийшли у нас в країні. Залужний їх знав, слухав лекції деяких з них, був знайомий з ними. Ось те, що не можна було прочитати, а можна було почути з вуст професора педагогіки, дуже цікавило Антона Семеновича. Пам’ятаю, як вони говорили про істориків педагогіки **М.Демкова і П.Монро**. Їх праці вони найбільше цінували. І Залужний, і Макаренко особисто були знайомі із Демковим. Він працював у Прилуках на педкурсах. Говорили і про **Ващенка** з Біликів, а потім з Полтавського педінституту... Пам’ятаю, як говорили про проблеми комплексного навчання **Г.Моррісон**. Залужний радив використовувати його у навчанні в колонії. Один з вечорів був присвячений **Марії Монтессорі** та **Богдану Наврочинському**, але високо цінували організацію шкільної системи Наврочинського”.

Фрагмент 2. „Макаренко захоплювався діяльністю В. Науменка в уряді УНР (міністра освіти), – йдеться про **Володимира Павловича Науменка** (1852 – 1919) – яскравого представника української прогресивної інтелігенції кінця XIX – початку XX століття. – С. К.). Цінне у В. Науменка – це значення етнопедагогічного матеріалу для виховання. Хотіла сама дослідити це питання, та все руки не доходять”.

Фрагмент 3. „Пам’ятаю також, що Залужний розповідав про лекції **Ф.Бюїсон**, які він слухав в Сорбоні, говорили про **Поліну Кергомар** – її ідея поваги до особистості дитини, **Елен Кей**, у якої особливо виділяли врахування особистого досвіду в дитини, самостійність, її інтерес. Сперечалися про інтелект мавпи і людини у **В. Келер**, захоплювалися тестами про обдарованість дитини **А.Біне**”.

Фрагмент 4. „З психологією і педологією, завдяки Макаренку і Залужному, я також дружила. Мої професори, які дуже цінували Антона Семеновича, такі як *Соколянський, Протопопов, Попов* завжди ставили мою відповідь у приклад, говорили, що я добре самостійно опрацювала матеріал. Макаренко був не самотній у своїх пошуках. Залужний говорив, що його досвід збігається з досвідом німецького педагога Г. Вінекена. Залужний читав німецькою мовою про це. Антона Семеновича дуже зацікавив цей досвід, що, пам'ятаю, Залужний навіть робив для Антона Семеновича переклади з якоїсь німецької книги, чи журналу”.

Фрагмент 5. „Згадували і про **В.Бехтерєва** – вчення про виховання з раннього віку. А якось мова зайшла про методику навчання фізики професора Київського університету **Де Метц Г.**, лекції якого слухав Антон Семенович. У бесідах можна було почути про **Виготського, Зільберштейна та Зільберфарба, Сумцова, Багалія, Трахтенберга** та інших”.

Як засвідчує сама Оксана Іванівна, „уже цей перелік імен, а їх було значно більше, дає уявлення про ерудицію Антона Семеновича. Для вихованців Антон Семенович був ходячою енциклопедією...” (з протоколу).

А ми додамо ще імена, про які йшлося в попередній частині статті, – це **Гегель, Фєєрбах, Шарден, Ушинський, Вернадський, Кершенштейнер** тощо. Звичайно, всі вони – автори певних концепцій, із яких не кожна має пряме відношення до проблеми *синтетичності як наукової категорії*. Такий аналіз підтверджує багатогранну компетентність А.С.Макаренка в усіх галузях наукових знань, а багатогранність якраз і є основоположним поняттям синтезу в тому розумінні, яке цікавить сучасних дослідників.

На цьому мало дослідженому аспекті зосередив увагу доцент кафедри педагогіки Харківського державного університету ім. Г.Сковороди **Б.М.Наумов** Висловлювання А.С.Макаренка: „**Ми повинні прагнути до синтезу, нерозкладеної людини**” він вважає геніальним і як таким, що слугувало провідною ідеєю для прогнозованої сучасної педагогічної системи. Він характеризує його як передбачення нової ідеології розвитку людини – **поліцентризму**, що забезпечує цілісний розвиток людей у сучасному суспільстві. Першою спробою реалізації цього підходу є розроблений, на чому наголошує Б.М.Наумов, харківчанами „**Маніфест цілісного розвитку людини**”. Він ґрунтується на національній ідеї, що може застосовуватися до всього людства – „Цілісний повноцінний розвиток кожного як умова цілісного повноцінного розвитку всіх”, відстоює єдність і **взаємозв'язок повнокровного розвитку трьох складників людини – біологічного, духовного і соціального.**

Нова парадигма в освіті відображена в статті „Шляхи реалізації поліцентризму (концепція впровадження) в журналі „Рідна школа” в 2002 році. „Ми вважаємо, – запевняє Б.Наумов, – що повинна відбутися п’ята революція в освіті, революція цілісного підходу, мирна, ненасильницька революція духу, рішучого оновлення й відмови від догм й ідеологій ХХ століття, що відійшло. **Лозунг революції – „Синтез. Інтеграція. Цілісність”.**

Синтез педагогічних впливів, згідно з поглядами А.С.Макаренка, підтримка людини, яка росте, яка повинна бути реалізована в інтегрованому, цілісному педагогічному процесі цілісного розвитку людей у нинішніх умовах, критично зауважує вчений, ми маємо роздвоєну педагогіку, оскільки сучасна теорія окремо розглядає питання виховання й навчання. „Потрібна нова школа ХХІ сторіччя” – школа цілісного розвитку людини, школа, яка б не тільки забезпечувала учня різноманітною інформацією, але й вводила молодь у новий для неї світ культури, який вона повинна не лише засвоїти, але й розвинути, перетворюючи навколишню дійсність. Це становить сутність розробленої нами системи поліцентризму, заснованої на ідеях великих попередників, у тому числі й генія світового масштабу Антона Семеновича Макаренка (Борис Наумов. А.С.Макаренко и полицентризм в педагогике // Імідж сучасного педагога. – №4-6. – 2002. – С. 60-61). Ідеї Б.М.Наумова висвітлені в праці „Поліцентричний метод: перша педагогічна технологія цілісного розвитку особистості (Харків, РВП „Оригінал”, 1998) в ж. „Рідна школа”: (2001. – №1, 5; 2002. – №2, 6; 2005. – №1; 2006. – №7; 2007. – №1; ж. „Шлях освіти” (2000. – №1; 2005. – №1).

У нових соціальних умовах по-новому постає і проблема економічного виховання. Як провідна у цьому контексті, виокремлюється теоретична концепція В.М.Мадзігона (В.Н.Мадзігон. Продуктивная педагогика. Политехнические основы соединения обучения с производительным трудом: Монография. – К.: „Вересень”, 2004), у контексті якої вирізняються такі позиції.

***МАДЗИГОН Василь Миколайович** (1937) – дійсний член АПН України (1992), доктор педагогічних наук (1991), професор (1992). З листопада 1994 року – директор Інституту педагогіки АПН України, з 1993 р. – віце-президент – керівник відділення теорії та історії педагогіки АПН України, а з грудня 1995 – віце-президент АПН України (одночасно виконує і обов’язки директора Інституту педагогіки на громадських засадах). Йому присвоєно звання заслуженого діяча науки і техніки України (1997). Має понад 150 друкованих праць, понад 10 винаходів та технічних удосконалень.*

Його погляди полягають у такому:

...У сучасних умовах відбувається подальше вдосконалення роботи загальноосвітньої школи. Освіта XXI століття – це освіта для людини. Стрижнем її є розвиваюча культуротворча домінанта, виховання відповідальної особистості, спроможної до самоосвіти й саморозвитку, активної соціалізації, яка вміє критично мислити, обробляти різну інформацію, використовувати набуті знання й уміння для творчого розв'язання проблем, прагнучи змінити на краще своє життя й життя своєї країни.

XXI століття – це час переходу до високотехнічного інформаційного суспільства, в якому якість людського потенціалу, рівень освіченості й культури всього населення набувають вирішального значення для економічного й соціального розвитку країни. Інтеграція й глобалізація соціальних, економічних і культурних процесів, що відбуваються у світі, перспективи розвитку Української держави вимагають оновлення освіти.

З цією метою постановою Кабінету Міністрів України №24 від 14.01.04 затверджений Державний стандарт базової й повної середньої освіти. Науково-технічний прогрес створює сприятливі умови для реалізації схильностей кожної людини й планомірного вдосконалення соціально-економічного механізму управління працею. Це життєво важлива справа, вона відповідає інтересам усіх, дозволяє кожному розкрити свої можливості й талант до всього нового й передового (Андерсен Л., Моллер К. Нова методологія аналізу ринку праці та професійних умінь // Професійно-технічна освіта (спецвипуск). – 2001).

У сучасних умовах, коли взято курс на ринковий шлях розвитку виробництва, раціональне використання людського чинника в підвищенні продуктивності суспільної праці як науково-теоретичний аспект цієї багатопланової проблеми, набуває актуального характеру.

Характер праці – це категорія політичної економіки. Він відображає суспільний складник процесу праці, з допомогою якого виражається специфіка стосунків між людьми щодо їх участі в суспільній праці, а відповідно – суспільний лад виробництва матеріальних благ, тобто кому належить засіб виробництва, яким чином відбувається поєднання безпосередніх виробників із засобами виробництва для виробничої діяльності, чією власністю стає створений у процесі виробництва продукт, як він розподіляється і т.п.

У такий спосіб зміст праці пов'язано з виробничими силами суспільства, а його характер – з виробничими відносинами.

Оскільки процес праці по суті є процесом між людиною і природою – його прості компоненти стають однаковими для всіх суспільних форм розвитку. Але кожна історична форма цього процесу

розвиває далі матеріальні основи і його суспільні форми. Досягнувши відомої форми зрілості, ця історична форма відкидається й вивільняє місце для вищої форми. (Актуальні питання політехнічної підготовки школярів. – М.: 1990. – С.456). Одне слово, йдеться про те, що нова соціально-економічна форма праці уможливорює для подальшого вдосконалення трудової діяльності, що характеризується такими параметрами:

а) зовнішні умови, що впливають на виробничо-технологічний процес;

б) організаційні форми виробничої діяльності;

в) рівень розвитку засобів праці, що використовуються у виробництві;

г) якісний склад предметів праці, що використовуються;

д) рівень загальноосвітньої й професійної підготовки;

е) характер технології, що застосовується.

Усі названі параметри нерозривно пов'язані між собою й доповнюють цілісне уявлення про зміст праці, його сутність й форми прояву...

О.І.Бондаренко виокремлює принципи педагогічно-економічної концепції А.С.Макаренка (Таврійський національний університет ім.В.І.Вернадського)

Уся педагогічно-економічна концепція А.С.Макаренка, за його дослідженням, ґрунтувалася на таких принципах:

1. Основним положенням усієї його педагогічно-економічної концепції було розуміння господарства насамперед як педагогічного чинника, а колективної форми господарювання – як провідну форму виховання.

2. Нерозривність господарського виховання з освітою та загальним розвитком дитини – це другий принцип у концепції А.С.Макаренка. Завдяки системі виховної роботи, в якій поєднувалися навчання з матеріальним виробництвом, з установ, якими керував Антон Семенович, виходила людина, що знала організацію виробництва, процеси виробництва і, крім того, мала середню освіту.

3. Виробниче навчання, підпорядковане навчально-виховним завданням, привело до того, що в комуні ім. Ф.Е.Дзержинського хлопчики 13-14 років керували групою фрезерувальних верстатів, де не можна було обійтися без транспортира, де потрібні знання математики і тонка кмітливість. Діти вчилися організаторським умінням.

4. Побудова педагогічно-економічної концепції – це диференціація та індивідуалізація виробничої діяльності. У працях, присвячених педагогічній концепції А.С.Макаренка, основна увага зосереджувалася досі на ролі колективу. Однак завданням педагога

було виховання особистості за допомогою колективу й участі у його діяльності, тому й робота з виховання господарської, економічної й виробничої діяльності була диференційована. Вона в комуні ім. Ф.Е.Дзержинського була організована так, що різні види праці диференціювалися залежно від трудових якостей і психофізіологічних особливостей вихованців.

5. В основу п'ятого принципу покладено положення про те, що господарське виховання повинно бути спрямоване на виховання прагнення до майбутнього життєвого рівня, добробуту людини. Працювати, обравши справу до вподоби, для людини такий же природний стан, як жити й дихати. А.С.Макаренко вважав, що мета виховання єдина – це виховання людини майбутнього, активного і свідомого громадянина з високим рівнем компетентності та **професіоналізму**.

6. Економічна діяльність повинна готувати вихованців до виконання різних суспільних ролей. У колонії й комуні різноманітна за характером діяльність організовувалася так, щоб керував господарством і колектив у цілому, і кожний його член міг виступити в функції працівника як підлеглого, так і організатора, начальника, керівника.

7. Відомий принцип перспективних ліній був характерний також для економічної концепції А.С.Макаренка. Виробниче навчання на заводі проводилося з використанням кваліфікаційного просування з розряду в розряд, чому передував нетривалий вступний курс навчально-тренувальних робіт. Кваліфікований робітник готувався безпосередньо на заводі, беручи участь у виконанні виробничої програми. Після набуття міцних навичок роботи з певного розряду протягом певного терміну комунара переводили в наступний розряд, на більш кваліфіковану роботу. На виробниче навчання, тобто на підготовку кваліфікованого робітника, витрачалося від двох з половиною до чотирьох років, залежно від спеціальності.

8. Виховання патріотизму та національної свідомості – ще один невід'ємний компонент педагогічно-економічної концепції А.С.Макаренка. Свідченням цього є, наприклад, випуск перших у країні електросвердел та фотоапаратів.

9. Принцип паралельної педагогічної дії в розвитку особистості, розроблений А.С.Макаренко, використовувався й при господарському та економічному вихованні. Ми бачимо, як з розвитком трудових умінь та навичок у господарській діяльності та на виробництві у вихованців з'являється потяг до знань, до навчання у школі.

О.І. Бондаренко доходить висновку: А.С.Макаренко передбачив мету, педагогічні завдання господарського виховання, вважаючи, що

кожна дитина як член сім'ї є повноправним членом сімейного господарства, а звідси якоюсь мірою і членом усього суспільного господарства. Оскільки кожній людині обов'язково доведеться брати участь у суспільно-державному господарстві, то чим він краще він буде підготовлений до цієї справи, тим більше він принесе користі державі й самому собі (А.С.Макаренко – видатний педагог ХХ століття. Матеріали міжнародних педагогічних читань, присвячених 115-й річниці від дня народження А.С.Макаренка. – Мелітополь, 18-19 березня 2003 р. – С.78-80).

* * *

У 2002 році виходить у світ збірник архівних документів і матеріалів з аналітичною системою й науковими коментаріями, що відтворює об'єктивну картину діяльності Полтавської колонії ім. М.Горького як унікального у світовій практиці виховного закладу. Представлені документальні джерела й аутогенні архівні матеріали розкривають генезу педагогічних пошуків А.С.Макаренка в становленні гуманістично орієнтованої системи виховання (Полтавська трудова колонія ім. М.Горького в документах і матеріалах (1920-1926 рр.) / За ред. академіка І.А.Зязюна. – Полтава, 2002. (У двох частинах), автори-укладачі – доц. О.П.Єрмак, доц. Л.В.Крамущенко, доц. І.Ф.Кривонос, проф. Н.М.Тарасевич; А.В.Ткаченко „Антон Макаренко і світ: аналіз англомовних студій” – дослідження Н.П.Дічек (монографія. – К.: Науковий світ, 2005). Аналогічні проблеми досліджено і в докторській дисертації; кандидатську дисертацію „Проблеми економічного виховання в педагогічній спадщині А.С.Макаренка” захистила О.В.Мельникова (Харків, 2005). У світ виходить книга Ф.Муратова „История Куряжа: от монастыря до колонии” (Харьков, Магулин, 2006).

Фрагменти практичного досвіду

* На особливу увагу заслуговує досвід Великопавлівської спеціалізованої школи „Майбутній фермер” Зіньківського району Полтавської області, в умовах якої успішно втілюються педагогічні ідеї видатного земляка Антона Макаренка:

1. Школа повинна бути не „школою навчання”, а „школою життя”, а саме – школою сільського життя відповідно до умов, у яких функціонує навчальний заклад.

2. Організація „школи як господарства”, де панує не „праця – робота” (тобто, навчання праці, а „праця – турбота” (виховання фундаментальних якостей особистості на основі ефективності праці та її мотивації, соціально-моральних відносин, властивих тій чи іншій

організації праці) (Макаренко А.С. Педагогические сочинения. В 8 томах / Сост. А.А.Фролов и др. – М., 1983-1986. – Т.5. – С.11.

3. Батьки, діти, педагоги – рівноправні дійові особи навчально-виховного процесу.

4. Вищий рівень виховної майстерності – це коли педагогічні дії не відрізняються від життя (там само. – Т.5. – С.226).

Школа-господарство ґрунтується на бюджетній основі, завдяки чому покращилася її матеріальна база, умови для розвитку сільської дитини, її життєздатності, самостійності та відповідальності.

Після проведення курсів ОДГ (квітень 2000 року), організованих кафедрою педтехнологій Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М.В.Остроградського, Великопавлівська загальноосвітня школа I-III ступенів була перепрофільована з 1.09.2000 року у школу „Майбутній фермер”. Ініціатором її створення була директор школи Л.М.Гудько, яка входила до асоціації жінок-фермерів Зіньківського району (детальний опис досвіду див.: Надія Білик. Ідеї А.С.Макаренка в спеціалізованій школі „Майбутній фермер” // Імідж сучасного педагога. – 2002. – №4-5. – С.39-41).

Автори статті „Використання творчої спадщини А.С.Макаренка в діяльності ВТК” **Л.Гомля і М.Гриньова** наголошують на негативних соціально-економічних і політичних процесах, що відбуваються в Україні в цей період. Вони констатують статистику, що викликає тривогу й занепокоєння, за останні 10 років. Зріс рівень дитячої злочинності: близько 70 тисяч дітей і підлітків стоять на обліку правоохоронних органів; питома вага юних правопорушників становить 25% проти 13% десять років тому; підраховано, що кожного дня підлітки скоюють злочини, в тому числі: одне вбивство або тяжке тілесне пошкодження, два-три розбійні напади, вісім пограбувань, 26 крадіжок державного, 45 – особистого майна громадян (з них 16 квартирних крадіжок), і майже щодня вони вчиняють зґвалтування... В Україні щорічно близько 20 тис. дітей залишаються без батьківської опіки, понад 200 тис. дітей залишаються без одного з батьків, щорічно 49% сімей розривають шлюб, серед засуджених підлітків 40% – з неповних сімей. Справжньою трагедією стає втеча підлітків з дому. Лише за рік в Україні зафіксовано 7 тисяч втеч (там само, с.89).

* Проблемна тема – розвиток творчих здібностей особистості в умовах системної моделі навчально-виховного закладу в сільській місцевості і співпраця студентського клубу педагогічного спрямування Рівненського державного гуманітарного університету здійснюється за принципом **зони проживання і спадкоємності поколінь**. Цьому сприяє відроджена форма студентського об’єднання – **педагогічний загін**.

Центральною ланкою співпраці та творчого самовдосконалення студентів є підліткові клуби м. Рівне. Модель їх діяльності засвідчує про систему різнобічності діяльності підлітків в умовах підліткових клубів, організованих Рівненським управлінням у справах сім'ї та молоді.

Творчий підхід до виховання та розвитку підростаючого покоління притаманний керівникам підліткових клубів – студентам-практикантам та випускникам РДГУ. Під час роботи з підлітками керівники об'єднують використовують форми та методи, якими оволоділи у студентських клубах РДГУ, а саме: психологічні тренінги, розповіді-естафети, педагогічні ситуації, колективні творчі справи, метод театралізації тощо.

Мережа підліткових клубів створена в зоні проживання за **різновіковим принципом**. Педагоги-організатори формують та розвивають природні здібності й схильності підлітків, організовують різнобічну діяльність. Таких клубів при Рівненському відділі у справах сім'ї та молоді функціонує 28. Гуртковою роботою охоплено 4221 дітей та представників молоді. Основним контингентом, що відвідує гуртки, є діти із малозабезпечених, багатодітних сімей, діти-сироти, напівсироти, діти-інваліди. Працівниками проводиться робота щодо залучення дітей у клуби, громадянське виховання є однією з основних складових їхньої діяльності.

З метою підвищення організації змістовного дозвілля і морально-духовного виховання дітей та підлітків у вільний від навчання час керівники підліткових клубів (члени студентських клубів „Взаємообміну”, „Пошук”, „Благодій”) разом з вихованцями організовують різноманітні форми дозвілля: новорічно – різдвяні ранки для дітей-інвалідів дитячого садка №53 та дітей-сиріт з Будинку дитини, конкурси читців на честь вшанування пам'яті Т.Г.Шевченка – **за принципом благодійності**. Систему діяльності клубів подаємо в графічній формі.

Система діяльності різновікових підліткових клубів за місцем проживання, організованих Рівненським відділом у справах сім'ї та молоді департаменту соціального обслуговування

№ з/п	Назва підліткового клубу, адреса	Напрямки роботи
1	„Мрія”, вул. Макарова, 6	- шейпінг, гра на гітарі, швейна справа, в'язання
2	„Росинка”, вул. Макарова, 8	- настільний теніс, шашки, шахи, робота з бісером, в'язання, валеологія

3	„Омега”, вул. Павлюченка, 18	- авіамоделі
4	„Пролісок”, вул. Вербова, 2	- шашки, „Подруга”, вишивка, географічний, в’язання
5	„Юність”, вул. С.Бандери, 28	- літературно-драматичний, народні умільці, різьба по дереву
6	„Обеліск”, вул. Гагаріна, 67	- туризм, військово-педагогічний, історико-краєзнавчий
7	„Імпульс”, вул. Гагаріна, 47	- атлетична гімнастика, настільний теніс, шашки, футбол
8	„Лілея”, вул. С.Петлюри, 1	- народознавчий туризм
9	„Бусі-До”, вул. С.Петлюри, 1	- східні єдиноборства
10	„Романтик”, вул.Р.Шухевича, 2	-м’яка іграшка, вишивка, в’язання, математичний
11	„Пролог”, вул. Студентська, 5	- велоспорт
12	„Колобок”, вул. Грушевського, 5а	- художній, дизайн, шашки, шахи, флористика
13	„Гроно”, вул. Соборна, 404б	- туризм, польська мова, сімейна етика, шашки, шахи, макраме, виготовлення штучних квітів, драматичний
14	„Олімпія”, пр. Миру, 4	- настільний теніс, образотворче мистецтво
15	„Сучасник”, вул. Відінська, 44	- декоративно-прикладне мистецтво, в’язання, м’яка іграшка
16	„РК Рівне”, вул. Соборна, 14а	- регбі
17	„Фантазія”, вул. О.Дундича, 2	флористика, макраме, логічного мислення, театральний, образотворче мистецтво
18	„Меридіан”, вул. Кн. Ольги, 10	- шашки, образотворче мистецтво
19	„Олімп”, пр. Миру, 8	- атлетична гімнастика
20	„Лицар”, ЗНЗ №2	- юних моряків
21	„Умілець”, ЗНЗ №11	- м’яка іграшка
22	„Пліч-о-пліч”, ЗНЗ №12	- машинопис

23	„Сузір'я”, ЗНЗ №28	- основи української кухні, шашки, шахи, волейбол, баскетбол, настільний теніс, різьба по дереву, атлетична гімнастика
24	„Дзвіночок”, ЗНЗ№9	- духовна пісня
25	„Молода просвіта”, вечірня школа	- літературно-драматичний
26	„ЕКО”, вул. Тополева, 14/16	- еколого- краєзнавчий
27	Ім. Д.Томаса, ЗНЗ №15	- літературно-мистецький
28	„Нашим нащадкам”, пр. Миру, 9	- регбі

Дні милосердя в рамках загальнонаціонального місячника Червоного Хреста, виставки експонатів народно-ужиткового мистецтва „З бабусиною скрині”, похід у Карпати зі сходженням на гору Говерла. З нагоди Дня вчителя традиційним є свято „Сходінками шкільного життя” у територіальному центрі, яке проводиться вихованцями підліткового клубу „Фантазія”. Педагоги-організатори підліткових клубів були учасниками семінару-тренінгу „Нові виховні технології” на тему: „Захищаємо свої права” за Міжнародною програмою ПРООН (ЮНЕЙДС) „Сприяння просвітницькій роботі: рівний – рівному” серед молоді України щодо здорового способу життя.

З метою популяризації та утвердження козацько-лицарського мистецтва – бойового гопака серед дітей та молоді, запобігання поширенню наркоманії та підліткової злочинності був проведений у Рівному фестиваль Бойового Гопака, а вихованці театральних гуртків підліткових клубів „Фантазія” і „Мрія” провели вечір-зустріч у військовій частині з репресованими „Вам вклоняється Україна і український народ”. Театралізовані фрагменти виступають у ролі педагогічних ситуацій як важливого виховного методу впливу на підлітків (ситуації-драматизації, ситуації-інсценізації, діалоги).

Наукове видання

С.Г. Карпенчук, М.М. Окса

МАКАРЕНКОЗНАВСТВО В УКРАЇНІ: АСПЕКТИ ІСТОРІЇ, ТЕОРІЇ, ПРАКТИКИ

Науково-методичний посібник

Редактор – *Воробей Л.Г.*

Комп'ютерна верстка – *Кравчук В.Ю.*

Підписано до друку 26.11.2007 р. Замовлення №130/2.
Формат 60x84^{1/16}. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 25,5.
Гарнітура Time New Roman. Наклад 300 прим.

У книзі в певній хронологічній послідовності розкрито процес поетапного розвитку Макаренкознавства, в управлінні, зокрема аспекти історії, теорії і практики, починаючи від 20-30-их років ХХ ст. і звершуючи поглядами популяризаторів ідей А.С.Макаренка в нинішніх умовах.

Рукопис може слугувати науково-методичним посібником до дисциплін заагальнопедагогічного циклу у педагогічних навчальних закладах, він спонукає до нових досліджень не лише у галузі макаренкознавства, а й інших, пов'язаних із розвитком педагогічної науки. Оскільки постать А.С.Макаренка увійшла до світової класики, і не втрачає популярності й у нинішніх умовах, то опублікована книга викличе інтерес у зарубіжній педагогічній думці, реалізувавши провідну місію науки – інтегрування у світовий соціально-педагогічний простір.

К 26 Карпенчук С.Г., Окса М.М. Макаренкознавство в Україні: аспекти історії, теорії, практики. – Рівне: РДГУ, 2008. – 494 с.

УДК 37.03(477)
ББК 74.03(4Укр)6

ISBN 978-966-2096-21-7

© Карпенчук С.Г., Окса М.М., 2008

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
редакційно-видавничого відділу
Рівненського державного гуманітарного університету